अलंकारोदाहरणम्

८०६

१४ पत्र

अलंकारोदाहरणं ४५

१२-४

अ॰ त्रं॰ ॐ श्रीगुरवे सरस्वत्यै शिवाय नमः ॥ ॐ नमस्कृत्य परां वाचमलिख्यद्यालसम्मतम् कोप्यलंकारस
का॰ ३॰ शास्त्राणां दोहरणमात्रकम् द्विशार्थपौनरुक्त्यं शब्दपौनरुक्त्यं शब्दार्थपौनरुक्त्यं चेति त्रयः पौनरुक्त्य
१ प्रकाराः तत्रार्थपौनरुक्त्यं मध्ये दोषः द्विविधं तत्र नामार्थगाढ्रीकरणा विवेचना कमलवदनाम
मीनाक्षीमसरोजसमाननाम् विलुलितकबरीं चञ्चत्केशीं चलत्स्मितकरोत्करां स्मरतविरतौ संभोगान्ते
विलोकय कामिनीम् आमुखावभासमानं पुनरुक्तवदाभासम् इदं च वाक्यार्थपदार्थगतत्वेन
प्रथमं द्विविधं तत्र समस्तपदाश्रयत्वेन च चतुर्विधं भवति तत्र वाक्यार्थगतं समस्तपदाश्रयं य
था नरहिनततिमधुमात्पातात्सर्वत्र सर्वदा ख्यातः हिमवान् वनमहावो विष्णुत्रसमागतः ख्या
तिम् वाक्यार्थगतसमस्तपदाश्रयं यथा माधवस्तावत श्रेयः प्रदा सर्वत्र पार्वती कृपापरा सतः पाता
गौरीकल्याणदायिनी पादार्थगतं समस्तपदाश्रयं यथा वनहंतासितः कालोगोविभावसुदीपितो :
लिपामपरतावसतन्वितराजयशोभवा यथा वा भवसंकरड्डादाहापतमहासमूससमवीर गिरिसं
हरं तद्रुते रावहारं सास्वहासमा अत्र आकृतपदे भावसंकर इति निजादाहाआपतपसाइति समूरसपवी
रइगिरिसंहरं इति तुरंते इति रावहारस्याइति च समस्तपदाश्रयमर्थपौनरुक्तकम् संस्कृतपदेन्तो

हेतेनकष्टंआपन्नपस्यविपद्ग्रस्तस्यारकस्यहृतामस्मसन्ः उत्पत्तिः तस्यांरसः नत्रप्रवीरत्वमित्विकइत्यर्थः यद्वा
संसारसत्कारात्ज्ञानाद्वा।
त्वकाराद्रागद्वेषादयोमागिरिवांमामेस्तहृतांसंसोत्साहं अतएवइराहारंजलमात्रभोज्यं अकिंचनंसा
संहृतंनत्वत्यसारात्निवर्तनात्सिन्यर्थः इयान्तुनरत्रविशेषोयद्धाषामस्मावेशालत्वाणोनविवेकेणसह
समसंकरः पदार्थगतसमस्तपदार्थस्वरूपंयथा दारुणःकाष्ठतोजातोभस्मभावविकरः परः यक्षेशे
णाविकृतचंडःपातनःपावकःशिखी यथावा अरिवपदेहशरीरः सहस्मारयिसृततत्त्वरागपादातः
भातिसदानन्यायाःअस्थिरतायामसंबन्धितलतिलकः शब्दार्थयोनकृतंस्वंजननमात्रयोनकृतंस्वरवं।
ननसमुदाययोनकृतंच नत्रजननमात्रयोनकृतंसतनुप्रासः मायश्चास्यएकद्वित्रिचतुरादेवं
जननमात्रकस्यसमस्तासमस्ताश्चयुतेनयोनकृतोद्योभेदाः क्रमेणोदाह्रियंतेतत्रसमस्ताश्चयप
कत्तरेयथा ययायायायाय्यायायायुयंयोयोयोयंयेययैययायाम् यपुयायियियेयाय ययेयायायाययाय
युक पथः श्लोकोदेवीशतकस्य अपिजनः ययादेव्याहेतुभूतयायुष्ययंभवंतः आयायायाः विभूयय अ
याः सम्पययमम प्रभवस्यहिहेतवेदेवीतिभावः यःयः अयंलोकः यांपययोयाज्यायेययायात्रवशपमा

श्री॰ ल॰
५॰
२

प्ययाययुयायिययास्तक्रुगत्याइयायत्तुगास्त ययुभिरश्वैर्यातिगच्छतितच्छीलः ययुयायी सूर्यः तं
ययुयायिनं यातीति ययुयायिययः रविमंडभेदी सकलइत्यर्थः तस्य यानं यागतिः तयायाइति अत्र
यापिहृश्यणते इति क्विप् तयाययुयायिययायाः सूर्यमंडलभेदगमनइत्यर्थः किंभूतो यान्तं वा नन्तहा।
नीति परिभाषावचनात् आतोधातोरित्याकारलोपेकृते रूपसेतन् योयोजनन्स्तां देवीं शरणमेमि
समूर्यमंडलभेदगम्यागच्छति सद्यते इतितात्पर्यार्थः गोविंदभगिनी देवी तदेमेतङ्गतिपदाइत्या
गमः अयस्त्र यादेवी अयायाययये अयोत्तानं प्रदेवस्तन्नहूलवाकथ्यते तस्यअयः अयायः अय
नामयः प्राप्तिलदर्थम् अयायायत्तानप्रामयेययेशिश्रियेयसादेवी आयपुक् आयेनत्तानेनयता
गमेनवायुनकिंसत्त्वभाति अयनामायः भावेघञ् एयइतिपठ् आङ्पूर्वस्यनापिरूपम् असम
स्ताश्रयप्रकाद्दरोयथा सिद्धानोसाधकास्ततितियरकहराध्यासिनोध्यानसाध्यमाल्लिध्यसाधुसं
ध्याविपिमपिद्यतोदीपितोनोप्रवेधाः अभस्याध्यातयावद्दिधृविधुतस्याप्लोपिभोपोस्त्वयाताह
ह्रोबायाविदगयाविदयत्तविविधध्यापिविधंसनेव: समस्ताश्रयोऽत्तरोयथा दीनांदीनांददीनोद
नं तितनाद दिनेदिने तितिन्द नंदनानंदानडनोदिननंदनम् असमस्ताश्रयोऽत्तरोयदा दिया २

राणिप्रतिरूपयेद्वाणिमवाणिनेत्रैर्नेत्रैर्भूतंभुवनमखिलंधारणाधारवशपम् त्वंचावशंपस्फुरसि।
रसिकामंतिमतोनयन्तेनिस्यायतेभगवतिनतास्त्रिनतः किंनयामि समस्ताश्रयच्चतत्तरोयथा त
नः सोमंसितेसामितन्तेतेसस्मतेसताम् अन्नाम्मोत्तसमति स्तनीस्तनमस्सनसा समस्ताश्रयस्त्र।
त्तरोयथा कमलद्दशः कमलामलकमनीयकांतिवपुरमलम् कमलंकुरुतेनावकमलापतिनो
पियोविमलः समस्ताश्रयच्चतरत्तरोयथा सदृदानवामवादिदेवतासंस्तवस्तनः सदासतस
तिदेवः सविताविततासतनाम अस्समस्ताश्रयच्चतरत्तरोयथा स्फुतिरसिकउरसिकलितरुक।
लितरुन्नालहरिनालहरिणानमः हरिणतमच्चततस्तवततः तवस्मायशोराशिः कोमलमध्यम
पुरुषवर्णावाच्चामस्यत्रियाद्वृत्ति यथा गांगांगायतमंगलानिविगलन्नागास्यवातोत्रसन्नानानास।
मृनासमानमवटेज्जदंस्यवोधूर्जटेः वंड्डाडेंस्वरमेड्डमालवलनावाचालवेचीचलच्छुडाच्छुसितडंश्रमं
डलनडुहिंडीरपिंडेपयः अवर्गकारनकारद्दयामध्यमत्वम् टकारडकारोहृत्पापरुषत्वम् चकार
लकारद्वयाकोमलत्वम् यथावा निर्गलविनिर्गलज्जलगुलाकरालेगैलैरमीतडितिताडितोड्ड
मरदिंडिसोड्डामराः मदावमनचंचुरप्रचुरचंचरीकाश्रयाः पणः परिणतित्तणाद्दरतजातमादे।

ग्रं॰ऽ॰ तिनः सर्वंजननसमुदायपौनरुक्त्यंयमकम् तत्रसवपदयमकंयथा योयःपश्यतितन्त्रेत्रेरुचि
२ रवनत्ताायते नसतस्मान्यनेत्रेषुरुचिरेवनजायते आदियमकंयथा राज्ञीवराज्ञीवशालीलम्भेग
३ मसतमस्मतनिमिसन्नणाम् कांतालकांतालललनाःमराणांरत्नोभिरसोभितमुद्दहंतम् मध्य
यमकंयथा नवपलाशपलाशवनंपुरःस्फुटपरागपरागतपंकजम् मृदुलतांतलतांतमलो
कयत्सममुरभिंसुरभिंसुमनोभरैः अंतयमकंयथा किंद्राङ्ववार्तितवकार्तिकेयःशशीजितोयेन
सकार्तिकेयः उत्वातदंतोगणनायकस्यस्वामीयदंतोगणनायकस्य स्थाननियमंविनायमका
भावेनुप्रासःएव यथा दलदलदलसत्तैरुत्पलैरुज्जृम्भेकलकलकलकैरैरु चक्रेरेचकोरैः
कचकचकचकोनंधोतमाक्रुष्यराजेःक्रमुदमुदमदंवनेवचक्रेमृगांकः यथावा यःश्रीखंडवने
नखंडनमगान्नामीत्त्वनासीरतःत्नामोयोनजहाररहाररवनांयोऽप्यपियोऽप्योत्क्षयासोयंसमस्यमस्म
नसनवधिःकिंनिर्मिमेनिर्ममे संतापोभवतावनाकरुणानैवैनावतीनावकी शब्दार्थपौनरुक्त्यं
मत्रुछेदोघः यथानद्न्वयेमुद्विसतिमस्मृतःसुद्धिसनतःदिलीपइतिराजेंदुरिंदुःक्षीरनिधाविवमा
सर्यभेदवतसाटानुप्रासः यथा तालाजोअंतिगुणाजालादेसहिअपहि छिदिनिरइकिरणाणउअग ३

हिआइहोंतिकमलाइकमलाइ नद्दाज्ञायंनेगुणायशोनेसह द्वयैःशरहंसैने रविकिरणानुग्रहीता
निभवंतिकमलानिकमलानि वर्णानांखड्गाद्याकृतिहेतुत्वेचित्रम् तत्रखड्गाबंधोयथा सपात्री
भवितामोत्तत्तरणलक्ष्म्याभवारम समस्तजननतायासमसमस्ताभिन्नताभिरः पद्मबंधोयथा भास
नेप्रतिभासारसाभानाहन्नाविभा भावितात्माशुभावादेदेवाभावततेसभा गोमूत्रिकाबंधोयथा नो
मिगंभीरसंसारसागरस्तपवाडवम् स्वामिनेभीमसंभारसागरात्तसवाडवम् अत्रवर्णानांलिपौख
ड्गाद्याकारोन्यथा ननुत्रियतस्थानविनिवेशितेन हेतुत्वम् पद्माष्टदलेषुनिर्गमप्रवेशाभ्यांश्लि
ष्टान्तरत्वम् विदिग्दलेषुतत्रयथाकर्णिकान्तरंतत्रश्लिष्टमेव प्रतिलोमानुलोमादिचित्राकारहेतुत्वेन
यथा रेहसिनेरणाग्निहेरसाहसनोमरमूहरसनोसहसा मारश्रणा अररसाणेहणिश्रासहरसा।
श्रणिहरणे राजसेनेरनशिविरसाहसनस्मरपरसरस्सहसासाररत्नाकररसास्तेहनिजः स्वरस्व
नानियते भाषासमावेशोपियथा इहहिकिलवसन्तेमञ्जरीरेणुपुञ्जच्छुरणधवलदेहावहेह
लेवसंतितरलसलिलमूहाहारिहंकारिकेदावहलपरिमलालीसंदरंसिंधुवारम् गन्धक्रिय
तेपियथा स्तनजघनभराभिरामशंहं गमनमिदंमदिरारुणेक्षणायाः कथमिवसहसावि।

अ॰ ५॰
५

लोकयन्तः विषमशरज्वरजर्जरा इवान्तः कथमिव न लल इति गूढक्रिया अपशब्दाभासत्वेपि या

था प्रकाशगत्यपुंसस्याविदेहो दासद्रावली प्रज्ञात्मनेन विमलाश्रितानाहशपासि विहतान् अ

न्तरच्युतकेपि यथा मेवकत्वसमायानाजिनस्य करुणावतः कस्य याशे शिशिरा रात्रिं नयन्ति न व

यात्रवः अत्र जिनस्यास्य अत्र जनस्येति कृते स्वरेपरिवन्तः कस्य या इत्यत्र च कस्य या इति कृते अन्त

रच्युतक एव मन्त्रगस्त्वाकारत्वाद्यं विज्ञेयम् इति शब्दालंकारप्रकरणम् उपमानोपमेय

योः साधर्म्ये भेदाभेदतुल्यत्वे उपमा इयं च साधारणधर्मस्य निर्देशानिर्देशाभ्यां प्रथमं द्विधा निर्दे

शस्यानुगामितया वस्तुप्रतिवस्तुभावेन चेति द्विधा वस्तुप्रतिवस्तुभावस्य बिंबप्रतिबिंबतया

पर्यायेण पृथगुपात्तत्वेन चेति द्विधा इत्यस्याः साम्यात्रूप्यम् तत्र साधारणधर्मस्य अनिर्देशो यथा

बिंबोष्ठ एव रागस्ते तन्वि पूर्वमदृश्यत अधुनाहृदयेप्येष मृगशावाक्षि लक्ष्यते अत्र मृगशा

वाक्षि इत्यत्र चलत्वदीर्घत्वादि अनिर्दिष्टम् साधारणधर्मस्यानुगामितया एकरूपेण निर्देशो

यथा प्रभामहत्या शिखयेव दीपस्त्रिमार्गयेव त्रिदिवस्य मार्गः संस्कारवत्येव गिरा मनीषी तया

स पूतश्च विभूषितश्च अत्र पूतत्वादि अनुगतम् साधारणधर्मस्य वस्तुप्रतिवस्तुभावे बिम्ब ५

प्रतिबिंबतया निर्देशो यथा पांड्योयमंसार्पितलंबहारः क्लृप्तांगरागो हरिचंदनेन आभाति बा
लातपरक्तसानुः सनिर्झरोद्गार इवाद्रिराजः अत्र हारांगरागयोः निर्झरबालातपौ बिंबप्रतिबिं
बभावेन निर्दिष्टौ साधारणधर्मस्य वस्तुप्रतिवस्तुभावे पर्यायेण पृथगुपादानं यथा नसोप
तिविभो नीलमानपङ्क्त्या राजन्त वारिधेरिव पीनाम्भः श्यामलं मेच मेडलम् अत्र नीलश्यामल
योः पर्यायेण पृथगुपादानम् इयं च क्वचित्पदार्थवृत्तिः वाक्यार्थवृत्तिश्च भवति तत्र पदार्थवृ
त्तिर्यथा विदेहानामन्तरेणाव लग्नग्रहस्य अहिव महीर्ध्वंतमम्लिप्ता इव इयम् स्त्रम्भडधीर श्रणा
इवमहाइ वाक्यार्थवृत्तिर्यथा जनयित्र्याः कुलास्याचरति याविदितो भवत स्त्र हृतेर्भुन
अप्रच्छन्न इव शेवधिः इयं च द्वयोः प्रकृतयोः अप्रकृतयोश्चाप्युपसेसंमत्रिता भवति तत्र
प्रकृतयोर्यथा सदयं बुभुजे महाभुजः सहसोद्वेगमियं व्रजेदिति अचिरोपनतां स मेदिनीं नव
पाणिग्रहणां वधूमिव अत्र वधूमेदिन्योः प्रकृतयोः सदयोपभोगसमन्वितत्वम् अप्रकृतयो
र्यथा स्वरेण तस्याममृतस्रुतेव प्रजल्पितायामभिजातवाचि अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रो
तुर्वितन्त्रीरिव वाद्यमाना अत्रान्यपुष्टाविततन्त्र्योरप्रकृतयोः प्रतिकूलशब्दत्वेन समन्वितत्वम् इय

अ॰ ५॰
५
5

मेकदेशविवर्त्तिन्यपि यथा कमलदलैरधरैरिव दशनैरिव केसरैर्विराजन्ते अलिवलयैरलकैरि
व कमलैर्वदनैरिव नलिन्यः अत्र नलिनीनामर्थाद्वापिकाः उपमानत्वेनोपात्ताः इत्येकदेशविव-
र्त्तिनीयम् इयं चोपमानोपमेययोः सादृश्यपदार्थ्यैकल्पितेन साधर्म्येण कल्पितोपमा तत्रोपमानगत
त्वे यथा आवर्जिता किंचिदिव स्तनाभ्यां वासो वसाना तरुणार्करागम् संजातपुष्पस्तबकावन-
म्रा संचारिणी पल्लविनी लतेव अत्रोपमानगतत्वेन संचारिणीत्वं कल्पितम् उपमेयगतत्वे यथा
तेणमस्थानाहि नलिनीं हरिणे गगनणार्मोहिरामस्य अपप्रकाशि अगतीस्मलोर्ध्वं चंद्रमिजन्म-
त्रविहीनं तमतनमिनलिनिहरे: गगनांगनाभिरामस्य षट्पदत्वादि तगात्रेमलङ्गवचंदेयत्र
विधिः अत्रोपमेयस्य षट्पदत्वादित्वं कल्पितम् वैधर्म्येणापीयं यथा यथैव तमसा स्वं वैध्यो
(रूपा) विधैर्व्योम तमागात् तथैवाकाशगंगापि ज्योत्स्नायाभ्येति पाण्डुताम् इयं चैकस्यानेकोपमानोपा
दाने मालोपमा भवति यथा यनोस्तनच्छायामिव मरुपथाद्दावदहनात्तुषारांभोवापीमिव
विषविपाकादिव सुधाम् मद्भाग्यात्संसारात्प्रकृतिमिव निर्व्याजविरहाल्लभेयं त्वद्भक्तिं निरुपम
रसां शंकर कदा अत्र च्छायावापीसुधाप्रकृतीनामुपमानानां जातिगुणद्रव्यक्रियात्वम् उपमेय ५

नानादेहिमालोपमा यथा शृंगं हृतस्यन्नतिमितमिवक्षतजस्त्रीत्वंगं रविसृजपतिनीवइवाचिराय ॥
नोयंप्रसीदन्नेत्रिमित्रमिवक्षतजस्त्रीत्वंगं रविसृजपतिनीवइवाचिराय ॥) मन्नेरिवधर्मिचेतः का
मीश्वरिद्रइवशोषमुपैति पंकः एकस्यैवोपमानोपमेयत्वेऽनन्वयः यथा युद्धेऽर्जुनोऽर्जुनइवप्र
थितप्रतापो भीमोपि भीमइव वैरिषु भीमकर्मा न्यग्रोधवर्तिनमथाधिपतिं कुरूणाम् तन्माशनार्थ
मथिजग्मजनरा—रेण अत्र सब्रह्मचारिनिवृत्तिः फलम् एतदभावेननायमलंकारः यथा तस्मात्त
थैवपरिपालयतः प्रजामेकर्णोपकं दप्रलितकरणीन्नेरयम् यज्ञभंगमिवमामनुशास्तिमाय
मयापितन्मयिगुरुर्गुरुपक्षपातः द्वयोरन्योन्यमुपमेयोपमाऽपमानोपमेयत्वेऽसन्नवर्तते द्वयं
चोपमावच्चत्वद्रूपानन्तसाधारणधर्मस्यप्रनिर्देशो यथा खमिवजलं जलमिव खं हंसइवचन्द्रश्चन्द्र
इव हंसः कुमुदाकारास्तारास्ताराकाराणि कुमुदानि अत्र नैर्मल्यादि अनिर्दिष्टम् साधारणधर्मस्यानि
र्देशो यथा उद्धृत्यनायुगपदुन्मिषितेन तावत्सद्यः परस्परतुलामधिरोहतां द्वे प्रस्पन्दमानपरुषेतर
तारमन्तश्चक्षुस्तवप्रचलितभ्रमरं च पद्मम् अत्रोन्मिषित—मनुगामिताराभ्रमरयोः बिंबप्रतिबिं
बभावः प्रस्पन्दमानप्रचलितयोः पर्यायत्वम् अत्रोपमानान्तरविरहः फलम् तदभावेननायमलं

ग्र॰ ५॰ कारः यथासविताविधवतिविधुरपिसवितरतितथादिनंतियामिन्यःयामिनयंतिदिनानिचसुख
६ दुःखवशीकृतेमनसि उपमानविरहोममःयथा देवाकर्णयनाकिनांपुरिनॄणांलोकेपुरेभोगि
6 नांमासन्केचनसंतिकेचनतथास्थास्यंतियेकेचनतन्मध्येनबभूवनास्तिभवितानाहंननीतोनते
कौतौकामशरौमनोरिपुहतौकौतौचयस्तेसमः यथावाभ्रमरभ्रमतादिगंतराणिक्वचिदासा
दितमीदृक्षंकृतंवा वदसत्यंममयास्ययत्तपानंयदिजातीकुसुमानुकारिपुष्पम् यथावाफुल्लो
त्तोमरिह्नस्निकंदककलिग्राइकेनइवणाइ मालतीकुसुमसममरविन्दंभ्रमरभ्रमंतोनपाविमिदि स
दृशानुभवाद्वस्त्वंतरस्मृतिःस्मरणम् अत्रचस्मर्यमानेनानुभूयमानमानस्य अनुभूयमानेनस्मर्यमा
नस्यसादृश्यपरिकल्पनेद्वैतम् तत्रस्मर्यमानेनानुभूयमानस्यसादृश्यकल्पनेयथा अतिशायितस्
रामरसभावंशिशुमवलोक्यतेवेवतस्यरूपम् उपाकृतनमाविद्विषांप्रमाथधनतपनंयंरघुनंदनंस्म
रामि अनुभूयमानेनस्मर्यमाणस्यसादृश्यपरिकल्पने यथातस्यास्तीरेरचितशिखरःपेशलैरिं
द्रनीलैःक्रीडाशैलःकनककदलीवेष्टितःप्रेक्षणीयःमद्गेहिन्याःप्रियइतिसखेचेतसाकातरेण
प्रेक्षोपांतस्फुरिततडितंत्वांतमेवस्मरामि अयंचोपवक्ष्यमाणरूपेणभवतिपूर्णेन्दुनामेच्छलवाकित ६

तृषाम्रुदितां मंदरिवीसमानः विवाहलोमानलधूमलेखामीलत्कपोलां भवंतीं स्मरामि अत्र मे
घलवधूमलेखादीनां बिंबप्रतिबिंबभावः सार्द्धमुदंचत्क्रंदनदकोवः सोल्लासमलत्मी प्रतिबिंब
गर्भः कुर्वन्त्वजस्रं यमुनाप्रवाहस्सलीलराधास्मरणं मुरारेः अत्र कुसुदायनिर्दिष्टम् सोल्लासस
लीलत्वयोः पर्यायनिर्देशः प्रतिशायितमुराह्यरप्रभावमिमादावतिशायितमुराम्बरत्वमन्वया
मि वैधर्म्येणाप्ययं भवति यथा यस्य प्रतापेन कदर्थ्यमानाः प्रत्यर्थिसामंतमहामहिष्यः प्रेतस
रं चंदनपंकिलानि प्रियांकपालीपरिवंतनानि अत्र प्रतापानलचंदनपंकिलत्वयोर्वैधर्म्यम् स
दृशानुभवाद्भीष्मचिंताप्यारोगाविनोदः तस्मनत्तगंगानतरंगपाटलानवमिहहरिणाको त्वीरा
प्रगर्धणिवणामहवासिपणाप्रहस्मवर्द्र यथा वानत्रतीर्थसलिलेन दीर्घिकासल्पमंतरितभूमि
भिः ऊर्मैः सोपवाससमरटजेनविस्मारसंविकायफलानि मूहरत्नपः अत्र मितत्वादि अनिर्दिष्टम् राग
गाहतनत्कीर्तिप्रवाहमवलोक्य दीहृश्रवे अमरेहि प्रजगाम यादीरो अद्रिदेसरोजाकेदा अत्र दीर्घ
तरत्वाद्यनुगतम् संमदर्तिप्यसंघनपोबणेदेवमेव मानमतत्त्मापि मणसिद्वणेबिमस्तलाग्र
नममदावनम् अत्र संस्मृद्वत्वविमलत्वयोः पर्यायत्वम् तीर्थतडाकयोः बिंबप्रतिबिंबभावः ॥

अ॰ ५॰ अभीष्टसिद्ध्येतन्मदृशादरस्य यथा मम वा यथा ज्वालः सरसिरुहरसे लिहविवेकं च कयतां भ्रमरजनं नवकम
८ लपंक्तीमंधुलिह्नाम् वियोगे गोरांगपाभ्रजलतिकयोः किं चरसि कोन्यपक्षे यापारेषु भिनवमृणाली
7 रभज्जन अत्र रक्तवक्त्रस्तवसकुमारत्वाय निर्दिष्टम् अदिश्रीणापिश्रामं सवकककविणोवसन्तमास
द्विश्रमेषुमहरकेइलावअणमवणामद्दाममलमइ अत्र मधुरत्वमनुगामि ललिआलस्रपरिव
लणावअनेनहृगअमनेहरिणइस्यमाविह्वगुह्यमक्कइकलंककलिअविलेपइ अत्रालककलं
कयोर्बिम्बभावः वलनकलंकयोस्तु पर्यायत्वम् अनभूतवासनानवेधः संस्कारः यथा दान्तंवाञ्छ
तिददितोपिनयनेवामकरः कज्जलेभोजेरां भुजंगेदृचरयितं वामेपिवामेतरः इत्यसस्वमशिवि
तेभगावतोरेवं वपुः पशुपतेः साधरस्मितलोञ्छितं दिशाद्वोवक्रं मनोवाञ्छितम् सन्त्यानिह्निघता
ऊलानिममितित्वतवङ्क्वाधाराजलेनाथासिक्षितिवंद्विवाचिवहूशोदेवङ्कताययापुरामकाप्तजंभू
मिपालमहिषी प्रस्याशायापाथसः कांतारेत्पिषिताविमञ्चतिमुहुः पोतुः क्रूपानेदृशो पुरस्तंव्या
गोत्रस्खलनचकितोहंनतमुखः प्रवर्तीवेलस्याः किमपिलिखितंदैवहतकः स्फुटोरेखान्यासः
कथमपिमताहकाविरातोगनायेनव्यक्तिं पुनरवयवेसैवतरुणी आवदिवसमिविणासमण ८

दृष्ट अत्र समासप्रपञ्चस: भावाभावे हि प्रकारिणी वराहे आप विपियेणापनइ अत्रचायमसादृश्यमूल:
सादृश्यमूलस्य यथा यत्रेन्द्रनीलगृहपङ्क्तिभिरुन्नताभिरायामिनो मरजवायविभूषिताभि: कं
ठं बिनीषु पिहितार्ज्जितराजिताम्यनोतांडवं वितन्वते शिखिनां समाज: अत्र क्रमस्तत्वमनिर्दिष्टम्
ऽन्यनतवमनुगामिगर्ज्जितमरजवायथयो: बिम्बप्रतिबिम्बभाव: भूषितराजितत्वयो: पर्यायत्वम् ए
वेपसाधनिष्पत्ति: क्रियानिपति: नइहतो कमाणां सरोरुहाणां इह बिभ्रमाणविद्धफेणाग्रणी
पामानजो नगाप्तेहंन दृष्टश्चाण अत्र विभ्रमाख्यकारणाभावइति कारणवैकल्पम् जइरोहि
णी अरमणो संकोणाग्नकरजपयस्मताकमलेलटहमिश्रा अणावश्नमरक्क अहोज अत्र संको
चाख्यो विधुरप्रभृतयोपनिपात: पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम् त
तोनुकुर्याद्विशदस्य तस्याला म्नोष्ठपर्यस्तरुचस्मितस्य अत्र विशदताम् — यत्नुगतम् उभोयदिवो
म्निष्टथक्वाहावाकाशांगणपयस: पतेनाम् तेनोपमेयेतनमालनीलसामन्तकमकालतम
सर्वक्त: अत्र नीलत्वाघनिष्टम् सहन्नमुक्ताफलराजिराजितं भुवनम् वेङ्गयरिवेदमंडलम् अमा
श्वबिन्दूर्करणोमितं भियेनतनामृवेनतनवोपचीयते अत्र अम्भोबुबिंडमुक्ताफलानां बिभ्रमप्रति

अ॰३॰ बिंबभावः राजितनतशोभितनतयोस्तु पर्यायत्वम् विच्छित्तिनर्मपरिकर्मविधौ तदीये लोलेक्षणे
८ नववसामि गिरा कियत्या वैदग्ध्यतः सखि विटेन विवेचकोऽस्याः पुष्पायुधो यदि सहस्रविलोचनः
स्यात्। अत्र यदिशब्दाद्यात्मीकृतस्य विवेचकत्वादेरनिष्पत्तिः सौन्दर्यमिन्दीवरलोचनानां दोलासु लो
लासु यदुल्लसति यदि समादाद्भवनेकवितं जानाति तद्दुर्गाचितम्मनोभूः १४ ॥ अभेदप्राधान्ये आ
रोपे आरोपविषयानपह्नवे रूपकम् ॥ इदं च निरवयवं सावयवं परम्परितं चेति त्रिविधम् तत्र
प्रथमं तावत् केवलं मालारूपकं चेति द्विधैव द्वितीयं समस्तवस्तुविषयमेकदेशवर्ति चेति द्वि
धा आद्यम् अवयवं विनैव अवयविनो रूपणान्निरवयवं केवलम् इदं निरवयवं केवलं यथा दासीकृ
ताग्रसिभवत्स्थितिः प्रमथ्यां पादप्रहार इति संदरि नास्मि हृदयेऽद्य कर्कंठोरपुलकांकुरकंटकाग्रैयत्
खिद्यते तव पदं ननु सा व्यथा मे अत्र कंठकरूपः अवयवी एव रूपितः न तस्य तीक्ष्णत्वादयोऽव।
यवाः यथा वा कुरंगीवांगानि स्तिमितयति गीतध्वनिषु यत् सखीं कांतोदंतं श्रुतमपि पुनः प्रश्नयति
यत् अनिद्रं यच्चान्तः स्वपिति तदहो वेद्म्यभिनवां प्रवृत्तोऽस्याः सेक्तुं हृदि मनसिजः प्रेमलतिकाम्
अत्र प्रेमलतिकासिक्तप्रेमलतारूपः अवयवी एव रूपितः न तदवयवाः पत्रादयो रूपिताः इति के ८

वलावयविरूपणाद्रूपकमशुद्धम् मालोपमायामिव यत्रैकस्मिन्बहव आरोपिताः तन्मालारूप-
कम् निरवयवं मालारूपकं यथा पीयूषप्रसृतिर्नवा मखभुजां दात्रं तमोलूनये स्वर्गंगाविमलस्फको-
लवदनस्तत्साम्रणालीलता द्विर्भावः स्मरकार्मुकस्य किमपि प्राणेश्वरी सागसामाशां नभिरुन्दे
वति प्रतिपदं प्रालेयभानोस्तनुः अत्रैकस्यां प्रालेयभानुतनौ आरोपविषयायां पीयूषप्रसृत्याद्याः
पंचारोपिता इति सा ला सदृशत्वान्मालारूपकम् पीयूषप्रसृत्याद्याः अवयविन एव निरूपिताः
न तु प्रकृतरसादयोवयवा इति निरवयवत्वम् समस्तवस्तुविषयं पुनः अत्रारोपविषया इव आ-
रोप्यमाणाः शब्दोपात्तास्तदा समस्तानि वस्तूनि विषयोस्येति समस्तवस्तुविषयम् समस्तवस्तुवि-
षयं श्रौता आरोपिता यदेति श्रीमम्मटाचार्यैरुक्तम् सावयवं अवयविनां तदवयवानां च रूपणात्
तत्र सावयवं समस्तवस्तुविषयं यथा पादः कूर्मेन्द्रयष्टिर्भुजगपतिरथं भाजनं भूतधात्री नेलाम्बरः
समुद्रः कनकगिरिरयं वृत्तवर्तिप्ररोहः अर्चिश्चण्डांशुरुच्चैः गगनमलिनिमा कज्जलं दह्यमानारि-
श्रेणी पतंगा ज्वलति रघुपते त्वत्प्रतापप्रदीपः अत्र कूर्मादीनामारोपविषयाणां पादादीनां चारोप्य-
माणानां शब्दोपात्तत्वात्समस्तवस्तुविषयम् अवयविनः प्रदीपस्य तदवयवानां च पादयष्ट्यादीनां

अ॰३॰
५

रूपणात्सावयवत्वम् यथा वा ज्योत्स्नाभस्मच्छुरणधवला बिभ्रती तारकास्थीन्यन्तर्धानव्यसनरसिके
रात्रिकापालिकीयम् द्वीपाद्द्वीपं भ्रमति दधती चन्द्रमुद्राकपाले न्यस्तं सिद्धाञ्जनपरिमलं लाञ्छन
स्य च्छलेन इत्यत्र पादत्रये यत्रारोपविषया ज्योत्स्नादयः आरोप्यमाना भस्मादयः शाब्दोपात्ता इति
समस्तवस्तुविषयत्वं रात्रावपि विद्रूपायाः कापालिकात्वं ज्योत्स्नादीनां च भस्मास्थ्यादीनां रूपणात्सावय
वत्वम् एकदेशविवर्ति पुनः यत्र केचिदारोप्यमाणाः शाब्दोपात्ताः केचिच्चार्थसामर्थ्यादवसेया इत्ये
कदेशविशेषविवर्तनादेकदेशविवर्ति श्रौता आर्थाश्च ते यस्मिन्नेकदेशविवर्ति तदिति श्रीमम्म
टाचार्यस्मरणात् सावयवमेकदेशविवर्ति यथा भवन्तं विश्लिष्य प्रियमनुपमामोदमधुरामस
मुश्लिन्वत्रानाविषयवनराजीविकसिताम् भवोद्याने भक्ताः सरसनवविशेषोल्लसितया विहर्तुं।
भग्नाः स्मामन्दस्तनविवेकप्रियमहो: अत्र पुष्पवनराजीप्रभृतयः शाब्दोपात्ताः भक्तैः पुनः प्रियात्
मत्वादवसेयमित्येकदेशविवर्तित्वम् प्रियाविरहणावयवानां पुष्पवनराज्यादीनां रूपणात्साव
यवत्वम् परम्परया यत्र आरोप्यस्य पर्यारोपः तत्परम्परितं केवलं निरवयवम् तत्र केवले परम्प
रितं यथा पापिमनोवाक्कायैः शरणं करुणात्मकं जगन्नाथम् जन्मजरामरणार्णवतरणतरं ५

डंहरोत्रिपुरमम् अत्रपूर्वमर्धस्यारोप्यमाणत्वंतदुपरितंडस्येतिपरम्परितम् तदेडस्यावयवि
नएवंतत्तदवयवानांरूपणात्केवलेनिरवयवम् परम्परितंमालारूपकंयथा योदर्शनत्त्र।
त्रिदिवंपुराणदीपोदर्पिवेदसमुद्रवेगम् नभस्तलेव्याकरणग्रहाणांकाव्यंव्यायाद्यासमनि
समवेयान् अत्रपरम्परितस्यमालासदृशत्वान्मालारूपकत्वम् अनेकस्यानेकारोपाद्रूपकमा।
लापिभवति यथा बाहुबालमृणालिकेकुचतटीमाणिक्यदृग्धेरतेमुक्ताश्चोलशिलान्नितंबफ
लकंहासःसुधानिर्झरःवाचःकोकिलकूजितानिचिकुरश्चेतोभुवश्चामरंतस्याःसकलंकुरंगशाव
कदृशःकिंकिंनलोकोत्तरम् अत्रबाहुकुचतटादीनमनेकेषांबालमृणालिकामाणिकाद्या
द्यारोपः इयंचश्लिष्टशब्दनिबन्धनापिदृश्यते । यथा । नेत्रपुष्करसंमोदेरमधुमती वाणीविपाशा
मतिश्चेतोयातिनदीनतांकलयतेशोणत्वमस्याधरः चारित्र्येणतपापसूदनमहोमासर्वतीर्थाश्र
यःस्नानंवांछतिपार्थिवःपरमितीवोलोदर्कंवलाति अत्रपुष्करमधुमत्याद्याआरोप्यमाणाश्लि
ष्टाः एवमन्यत्रापिश्लिष्टशब्दनिबन्धनत्वंज्ञेयम् यथावा विद्रुमोदलनदेहजतनदक्कादवा।
लहृकेसरंदश्रयंप्रहसिमवंदलोहहमिश्रेकुमात्रणामरहिगोपेन्द्रारम् अत्रसमस्तवस्तुविषय

अ॰ ५॰ तैथिकसमस्तश्लिष्टत्वम् यथा रामोक्तिकार्यप्रकरपुलकितं चंद्रिकाचंद्रनाभो दिग्यं समर्षि-
१० हस्तस्थितकरकपयोधौतमाकाशलिंगम् तोयाधारमनीविद्युतवतिद्विवह्निद्विस्तनिर्माल्यप-
10 द्मेन स्मार्चापुंडरीकव्यापितहिमकरं सततरं सूर्भिकाल: अत्र काल:सज्जनत्वेन विवर्तितेति
एकदेशविवर्तित्वम् तोयाधारमातश्लिष्टत्वम् श्लिष्टशब्दकेवलपरम्परितं यथा अलौकिक
महालोकप्रकाशितजगत्त्रय स्तूयते देव सद्वंशमुक्तारत्नं न कैर्भवान् ॥ —— मुक्तारत्नमित्य-
त्रोपहर्वको वंशशब्दो वंशशब्दस्यारोपहेतुरिति श्लिष्टपदे केवलं परम्परितं श्लिष्टशब्दं मालापरम्परितं यथा
विद्वन्मानसहंस वैरिकमलासंकोचदीप्तद्युते दुर्गामार्गणनीललोहित समित्स्वीकारवैश्वानर सत्य-
प्रीतिविधानदक्ष विजयप्राग्भावभीम प्रभो साम्राज्यं वरवीर वत्सरशतं वैरिंचमुच्चैः क्रिया: अत्र हंस-
त्वाद्यनेकस्यानेकमेव मानसमिति श्लिष्टशब्दं मालापरम्परितम् परम्परितमाला यथा श्री:
श्रीपरीरम्भलावण्यमंडलेशो श्रीकंठकंठाभ्रतडिद्गौरी शाकाद्रिपद्माकरराजहंसो शार्वी शमेयच्छ-
तमंगलानि । अत्रानेकेषामनेकारोपात्परम्परितमालात्वम् साधर्म्यसद्भावात्तदनुग्राहि बि-
बप्रतिबिंबादिभेदप्रधानप्रापितत्वमप्यस्य । यथा कन्दर्पद्विप कलकस्य ममिते १०

ष्टेना मु भिर्लाञ्छिते संलग्नांजन पुंज कालिम कलं मेडोपघ्नातं रते: व्योमानोकहपुष्पगुच्छ
मलिभि: संभाव्यमानोदरं यशैपत्रच्छिशिन: सथामहचरं बिंबकलंकांकितम् अत्रकलंकसदा
नाम्बारिभि: बिंबप्रतिबिंबनं लांछितांकितनयो: पर्यायत्वम् सथामहचरस्यानुगतत्वादनुगा
त्वमिति भेदत्रयानुसारित्वम् । एते स्तदादृश्यरोपस्वसाद्रूप्यहेतुकआरोपः संस्थान्तरेण यथा॥
उल्लासोल्लतिकानामकालम्बर्वा वियोगिवर्गस्य प्रभवतिदक्षिणवायुर्बाहुर्जयोमदनमल्लस्य ॥
अत्रदक्षिणवायुरूपकारणेकार्यरूपंलतिकोल्लासादिसमानाधिकरण्येनारोपितम् । सोऽयम्
हर्म्याग्रामेऽपश्रमहमहत्तल्लाश्रसं तरुणाणादि अत्रोल्लविपरिसक्रान्तेनिवारेइ अत्रमहामहनीय
लावण्यरूपकारणेहृदयल्लोटिरूपंकार्यसमानाधिकरण्येनोपात्तमिति अत्रकारणेकार्यारोपः
तत्कार्यादपि यथा नीलीभूते शमालिस्वजममरधुनीमात्मनासोत्स्तीयस्तैस्मैस्तेषामिति विमेत्रीमय
मुपगतवानानतरेनाविकाय ष्यामयात्स्तनीभि:शावरयुवतिभि:कोनकोदेवदसलक्कादनीषमा
नस्त्वविनमयगिरिंचित्रकूटप्रतस्थे ॥ अथपङ्क्तिमतामप्यपवद्रिः सरेम वक्रपयाश्रिते वचोभि :
तितिभर्तृरुपायनंचकारप्रथमंतत्ररतस्तरंगमाद्ये: । दाहोऽम्भ:प्रसृतिमपच:प्रचयवाङ्वाष्प:प्र

ग्रं॰ ५॰ णालोचितः श्यामःश्वसितैरधीरप्रदीपलतिकाः पांडिम्नि मग्नं वपुः किंचान्यत्कथयामि रात्रिमखिलां त्व-
॥ न्मार्गवातायने हस्तच्छत्रनिरुद्धचंद्रमहसस्तस्याः स्थितिर्वर्तते । क्वचिद्विषयिणो निषेयस्य सर्वमारोप्यमा-
॥ णत्वेन नदीयस्य वाभेदहेतोर्धर्मस्य हानिकल्पनेनाधिक्येन वा रूपकारोपणेनापीदं दृश्यते ॥ तत्र
विषयिणो निषेयस्य सर्वमारोप्यमाणत्वेन रूपकारोपणं यथा ॥ कलिप्रियाशाश्वदपालितावान्तागुरु-
जातिषु वर्षायंतो जायान्जायावत्तमेव कृत्याकृत्यान्कृत्यामवलम्ब्य धर्मैः । बकृत्यानिषेयस्यैवं-
जायायामारोपितानांनिषेधेन द्विजायायाः कृत्यामसहृदार्थ्येन सामंप्रतीयते कृतनयानस्वकर्म-
णिव्याप्रियते यथेयं तत्कर्मणोऽन्यथाः यथा वा नविषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते विषमे-
काकिनं हंति ब्रह्मस्वं तु समं ततिम् नदीयस्य वाभेदहेतोर्धर्मस्य हानिकल्पनेन रूपकारोपणं भाति
जगत्त्रियामगगने विश्वं चकर्तिदेवतेयं वाम्नायमयं चवामयमिदं घट्टसायको मन्मथः समंततः प-
ला॰ रिवत्सरोष्ट्रजनुषि स्फालेयरामंडले दिक्कक्कनवनायकं ख्युपनेदेवत्वयि ज्ञानति । यथा ॥ वने-
चराणां वनितानां सवाचां नदीसरोहोत्संगनिषिक्तभामः भवंति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्र-
दीपाः । अत्रतैलपूरत्वेन हानिकल्पनम् नदीयस्य वाभेदहेतोराधिक्येन रूपकारोपणं यथा ॥ ॥

तरीयोऽयं सेवधोऽग्निराम्नायः पंचमोऽपि वा अपि वा जंगमं तीर्थं धर्मो वा मूर्तिसंचरः अत्र तरीयत्वा
देर्धर्मस्याधिकाम् कार्यकारणयोरन्यतरेणापि भवति यथा विद्युन्मयोऽवन्मयाहमाज्ञानोयदाशि
खी तदानेत्रोत्पलेनस्यास्त्ववानेवाम्यवाध्यवाधिकाम् वैधर्म्येणापीदं दृश्यते यथा सौजन्याम्बुम
रुस्थलीसच्चरितालोकप्युमित्तिर्निर्गुणज्योत्स्नाकृष्णचतुर्दशी सज्जनतायोगस्य पुच्छाच्छटा यैरेषापि
दूराशयाकलिप्युगेराजावलीसेव्यते तेषां शूलिनि भक्तिमात्रसुलभे सेवा कियत्कौशलम्। क्वचिद्वा
क्यस्य वाक्यान्तरारोपाद्वाक्यार्थरूपमपीदं दृश्यते यथा उत्पादनत्ववरत्नेषु यदुलककमार्जनम्।
इदं श्रीखंडलेपेन पांडुरीकरणं विधोः। उपमानोपमेययोरन्यतरस्येतरपरिणतौ परिणामः तत्रोप
मानस्योपमेयरूपतापरिणतौ यथा अमावंभोजानां करचरणरूपापरिणतिर्भवेपीडषांशोऽरूपन
नमवस्थान्तरसिदम् दशासेषाकाविद्रुवलयवनंसितणाघुगंन्वेलसंपदृष्टे स्मरलनयनायाजनप
ति अत्ररक्तत्वाद्यानिर्दिष्टम् स्निग्धकोमलकांतित्वसौजन्यास्कलवाविलाकलंकमलिनस्पंदो विवलो
गेड्मंडली अत्र कोमलकांतित्वमनुगतम् सौजन्यास्ककलंकयोर्बिम्बप्रतिबिम्बत्वम् मलिनत्वा
विलत्वयोः पर्यायत्वम् उपमेयस्योपमानरूपतापरिणतौ यथा तरंगभ्रूभंगात्क्षुभितविहगश्रेणि।

ग्रं॰ ५॰ रशनाविकर्षन्ती फेनं वसनमिव संरम्भशिथिलम् यथाविद्धं याति स्खलितमभिसंधाय बहुशो नदी
१२ भावेनेयं ‒ वमसहना सा परिणता विषयस्यासंदिग्धत्वेन संदेहः अयं च सूत्रपदे तत्फलानां संदि
12 ह्यमानत्वाभिधाहृतिः तत्र शुद्धसंदेहो यथा पत्त्रलकपोलके रवक्त्रकमलस्येऽङ्गारदीप्तागुरौ दिक्कान्ता
सकेरचकोरस्य हृदि मोछलषारनिषि कर्पूरैः किमहो रविकिं मलयजे शैलपिकिं पारते रत्नालिस्फ
टिकोपलैः किमथ दिग्धो व्याप्तपृथिव्यो वपुः अत्र सितत्वाद्यनिर्दिष्टम् यथा वा किं तारुण्यतरोरियं र
सभरोद्भिन्ना नवा वल्लरी लीलाप्रोच्छलितस्य किं लहरिका लावण्यवारांनिधेः उद्गाढोत्कलिकाव
तां स्वसमयोपन्यासविस्रम्भिणः किं साक्षादुपदेशयष्टिरथवा देवस्य शृङ्गारिणः अत्र तन्वीत्यनि
र्दिष्टम् किं पंकजे किममृताकरबिम्बमेतत् किं वा मुखं वक्त्रमहह रसदिवे लावण्यायाः यत्र मणते मधुकरा
भकरंगकान्ति नेत्रनयानुहन्ति कामसमनुष्यमध्ये अत्र वक्त्रमहहवनमनुगामि किमिदं मसितालिक
लितं कमलं किं वा मुखं वसन्नीलकचम् इति संशयेन लोकस्य विस्मितनुसरोवतीर्णा धाम् अत्र सित
तनीलत्वयोः पर्यायत्वम् अलिकचानां बिंबप्रतिबिम्बभावः हेतुसंदेहो यथा सन्तोषः किमसुक
ताकिमथवा तस्मिन् संभावना लोभो वा किमतान यस्याति रियं प्रद्वेषपवाथवा यास्ता बल्लनत्र १२

यथा मम फलया पुष्पश्रिया ऽर्हविधे संबंधो नन्नत्र पद्यापि नक्षत्र: किं वंदनस्पतया अत्र पुष्पश्रि-
यो संबन्धे संतोषादीनां कारणाडम्बमध्यवसितम् यथा वा देवि त्वत्स्मरणाद्भुजस्मरति वियोगाच्छावथा
न स्मरणायन्मा नां प्रसरंति संततनया यथा वाष्पधाराकरा: किं ते सख्यश्चिरकालभावितभवात्मत्रक्रिया
वेगात: किं वा साध्वितमकिं चंद्रवदना संदर्शनानंदत: अत्रास्कदैतो रानंदस्य संसारवियोगो न किं
स्मामवेचेतिदेह मतदयमध्यवसितम् फलसंदेहो यथा त्वन्नाते षा विज्ञाते किमु विस्मरयिते स्वसुधा
काशागे गो किं स्विद्धास्सूर्यचंद्रौ किमु विरलयितं स्वेन रकाङ्क्षमुद्यालव्धं नक्षत्रमाला मरणभरसमन
सर्गज्ञं वाभियो ऽनुंहरोदस्त्वमस्मत्स्तवगणपतिना सत्स्तयेसोस्त्वहस्तः ॥ स्वानंदेगाविकल्पवेवित्र
वितर्क: धेहापोहात्मकत्वेन यथा सर्गस्त्रीयदि तत्कृतार्थमभवत्स्वस्त्वसहस्रंहरेर्नागी चेत्त्वरसा-
तलेशाभस्ता स्वं संमुवि स्पासनिज्ञातिर्न: सफलान्यज्ञान्यज्ञातिजयिनी विद्याधरी चेद्दिषं स्पात्स्मि-
द्धान्वयज्ञायदित्रिभुवनसिद्धा: प्रसिद्धास्तत: अत्रवत्त: सहस्रकृतार्थीकारादेस्पर: यथा वा वक्र-
श्रीविक्रमार्क: कनकमयचलारोहणेन संदायावानैयं विघशोलाकथमपिपरत: सर्वथारत्नश्री
या नो वेद्धानापिता योकरात पमिमनो आगनेरानसोभाद्र्य: स्पानंगास्रगव्यतिकरदलितव्योम

अ॰ऽ॰ मुहोयमद्रिः अत्रास्त्यागमनादेर्ग्रहः अपोहात्मकत्वेन यथा गतेतिरश्चीनमनूरुसारथ्यः प्रसिद्धम्
१२ धंज्वलनैर्हविर्भुजः पतत्यधोधामविसारिसर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितंजनैः अत्रानूरुसारथ्यादे
13 रपोहः पुंस्त्वापोहात्मकत्वेनयथा अयंमार्तण्डः किंसावलम्बनरोसमभिवितः कृशानुः किंसर्वाः
प्रसरतिदिशोनैषनियतम् कृतान्तः किंसाक्षान्महिषवहनोसाविति मिरः समालोक्याजौत्वांविदधति
विकल्पान्प्रतिभजाः अत्रमार्तण्डादेर्ग्रहः तेजोगादेरपोहः स्वर्णमणिमितोमहत्त्वरितनिरिङ्गरदीपतांदी
पतामित्याद्यपिरिसोमपालविरसत्वंकोपिगर्भेश्वरः नोचेदंगभयाश्चलिष्यतिरयान्मेरुस्ततः क्रम
जाः क्वतोलीक्वपयोधयः क्वगिरयः क्वाशाः क्वतेप्यर्थिनः जरद्धरिणेनद्रवाइमेंडलस्मिवेद्रोह।
रेनिवसेद्अक्लत्तराष्ट्रीनंविद्दीवितत्सपरिहववसोहोज १८ अनेकनिर्देशोपकल्पतातत्पर्यख्याता
त्पर्यम् अनेकनिर्देशश्चसंदेहेनविवेकेनवेत्सम्यंदेविधम् क्रमेणयथा मात्सर्यमत्मार्यविचार्य।
कार्यमार्याःसमर्यादमुदाहरंतु सेव्यानितंबाःकिमुभूधराणामुतस्मरस्मेरविलोचनानाम् वल्लह।
हृहोपमृद्गणस्त्वयोरसोकिवमानविमद्गालाकरप्रलभारितकरतलेभणास्वन्दरीकिम्पिअतेज पसो
वसंतमासोअस्त्वरंसत्वमहुमसव्यसहृदेहेज्ञप्राणाधनराशि अपवमवाइन्यवादिह आपदादर्शिनःप १२

काइंद्रियाणामसंयमः नन्वयःसम्पदांसागौंध्येनेष्टेनगम्यताम् यथावा आभोगिनोऽकुंडलिनोनत
नतोन्नतककंचकौ वरमाशीविषोस्पृष्टोनतन्व्याःपयोधरौ ॥ माहृश्याद्वस्त्वनरप्रतीतिर्भ्रान्तिमान्।
स्वरूपेणफलेनवास्यत्रैविध्यम् तत्रस्वरूपेणयथा ओष्ठेबिंबफलाशयालमलकेष्वन्नूपाकजम्बू
धिया कर्णालंकृतिभाजिदाडिमफलभ्रान्त्याचशोणेमणौनिश्चल्यासकृदुत्पलच्छदहशामातन्व
सानुंमरौ राजन्त्वद्वैरराजपंजरशुकैःसन्देहामुद्वीक्षितम् अत्रहृद्यत्वाद्यनिर्दिष्टम् शोणत्वमनु
गामि अथमदिमदचिर्भजनपानीचौऽकुपितवलीमुखतेंडतान्यविंबःजलनिधिपवकैर्वरुदीत्यमेत्राज्य
वरुधिरारुणमांसपिंडलोभात् अत्रताम्रत्वारुणत्वयोः पर्यायतनमुष्टेसिप्राकरणात्वव्योरन्नीलकि
रणात्र अत्रसमिमर्थहाः माणिणिवप्रणसमसकज्जलस्यसंकाइदइयन अत्रसकज्जलसेंद्रनील
नयोर्बिम्बप्रतिबिंबभावः हेतुनायथा कन्याकाचिदिहापिकर्मणिपतत्स्यादिनमुत्यावलत्सीनापां
गमभूखमांसलमुखजोत्स्नावलिप्तोदिवम् ऊर्वाणेनतुचन्द्रहेतुनचक्रपक्षेनारायणोऽयंपतुःसंध्यायाम
रक्तभागवगतिच्छेदात्समोचीकृतः फलेनयथा मम्याभेध्याफणास्फेहोःकैरेःसेनापिताम्भूशाम् दृश्यं
सामयमायानरतिभ्रान्त्याविमृश्यति धर्मिधर्मविपर्यासोविपर्ययः यथा रक्ताबानत्वकामुकइति

अ·५·
१४
14

चिताधूमाच्चकालागुरुस्फारोद्गारमपीतिचंदनमितिश्रोत्रानिलोमंदरजः पुष्पोद्यानमितिश्मशा।
नमथकिंभूयोभिराभाषितैः पुष्पाणांप्रकरोयमेषचसमेतन्मृत्योवयोमन्यते अत्राशुभानांशुभत्वम्
कृतत्वाद्यनिर्दिष्टम् वैरीतिव्यसनंनावीशुभजगीबुद्धिर्मृणालावली चांद्रेयामनिकालकूटकलना
हृद्रेममामेतवयितन्मया: किंचनवीनकुंकुमरसभायारुणेवारुणे मुक्ताद्याम निवर्ततेवरतनोर्वीज्झिमु
लिंगभ्रमः अत्रशुभानामशुभत्वम् निर्दिष्टंचारुणत्वम् कुसुमसमसुहृन्मंदिरनिलीनभ्रमरंमुखेकम
च्छरुवअणारइपिइअसवाराकेशैलक्षालालाहलेस्मणाइविहेइ अत्रभ्रमरविषयोबिंबप्रति।
बिंबभावः विलीनलग्नत्वयोःपर्यायत्वम् पक्षधर्मिणोःविनिमयः नित्यनर्तितकटाक्षशिखामुखेमे।
चुकोचनयनेरतिमुद्दे पेलवोपिमतरामथवाष्पोरेतविततिविमर्दमसहोभूत् अत्रकर्मठत्वेनसंभावि
तस्यचक्षुषः अकर्मठत्वं अकर्मठत्वेनसंभावितस्यायरस्यकर्मठत्वमितिधर्मनियमः यथावा स।
च्छिअसणाइदहंसरसंमिजनस्मिज्जक्कुइणातिपरउणत्तुमोभणिस्संमंपिसलाहणिजंमे अत्राश्ला
घ्योपिमरणेश्लाघ्यतोबुद्धिः काचोमणिर्मणिःकाचोयेषांतेन्येहिदेहिनः संतितेसुधियोयेषांकाचः
काचोमणिर्मणिः अत्रपूर्वार्धेअशोकाचस्यधर्मित्वंमणेस्तुधर्मत्वंपुनर्विनिमयः एकस्यापितिमि १८

तवशादनेकधाग्रहणमुल्लेखः सचस्वरूपहेतुफलानामुल्लेखनात्त्रिधा स्वरूपोल्लेखोयथा महेशःशै
लेन्द्रकल्पःशिशुरितरजनैःपुष्पचापोंगनाभिः गोपैस्तुप्राकृतात्मादिविकुलिशभृता विश्वकायो
प्रमेयःक्रुद्धःकंसेनकालोभयचकितदृशायोगिभिर्ध्येयरूपोदृष्टोरंगावतारेहरिरमरजनानंद
कृत्पातुयुष्मान् णारायणोत्तिपरिणअवआहिंसिरिवल्लहोत्तितरुणीहिं वालाहिंउणकोऊ
हलेणएमेअसच्चविअ अत्रापिग्रहीतृभेदादनेकधोल्लेखः सव्रीडादयितानने सकरुणामातंग
चर्मांबरेसत्रासाभुजगेसविस्मयरसाचंद्रेऽमृतस्यंदिनिसेर्ष्याजह्नुसुतावलोकनविधौदीनाक
पालोदरे पार्वत्यानवसंगमप्रणयिनीदृष्टिःशिवायास्तुनः अत्रविषयभेदान्नानात्वोल्लेखनम्
मूर्ध्नींदोःपीतरागस्तरुणकिसलयोविद्रुमौघःसमुद्रेदिङ्मातंगोत्तमांगेष्वभिनवनिहितःसांद्रसि
न्दूररेणुः सीम्निव्योम्नोऽथहेम्नः सुरशिखरभुवोजायतेयःप्रकाशः शोणिम्नासौरवांशोरुषसिदि
शन्तुनःशर्मशोभैकदेशः अत्रापिविषयभेदान्नानात्वोल्लेखनम् हेतूल्लेखोयथा सर्गहेतोःसदा
धर्माःस्थितिहेतोरपिप्रजाः द्विषःसंहारहेतोश्चविदुस्त्वांनानात्ममात्मनः अत्रैकस्यैवजन्मनोनानाहे
त्वोल्लेखनम् फलोल्लेखोयथा धर्मायैवविदंतिपार्थिवयथाशास्त्रंप्रजापालिताः अर्थायैवचजान

अ०उ० नैनरविदःकोशैकदेशास्पतैकामायैवह्वनार्थतामपगतानार्यस्य निश्चिनतेमोत्तायैवचवेदजन्म
१५ भवतःकश्चिद्विपश्चिज्जनः अत्रैकस्यैवजन्मनोनानाफलोल्लेखनम् २२ विषयापह्नवेपह्नुतिः २
15 येस्वरूपफेनफलानामपह्नवेत्रिधा तत्रस्वरूपापह्नुतिर्यथा नरुणनमालकोमलमलीमसमसेन।
रहोकलयतिचंद्रमाः किलकलंकमितिभुवनेतदन्तनमेवनिन्यविधुंतददंतपदव्रणाविवरो।
पदर्शितमिदंरिभातिनरः। अत्रतमालमलीमसत्वमनुगामि अयंस्वैरैशोपवनाद्धरिरीमपारि।
जातोहरिणोपनीतः नप्रापितोसौहिमनःप्रवाहःकश्मीरदेशाद्भवताभिसारम् अत्रोपनयनप्रा
पनयोःपर्यायत्वम् तज्ज्योत्स्नाभरणेनभोनमिलितच्छायापयोवास्वदेनोनानाप्रकरोनचेदस्मर
तज्ज्योतिष्मतोमण्डलम् तीरत्नोभमयाप्यपांनिधिरयंनेत्रारि मत्सरः एकोयंमणिदूरापभकल
शोभ्राघहृयानिर्भरः अत्रज्योत्स्नातीरयोर्बिम्बप्रतिबिंबत्वम् हेत्वपह्नुतिर्यथा नलस्तोसोदर्यात्व
वमरशरण्यीयतमृगमृयादिमेष्टवात्रमृकूटमणिनाद्गावतः तेदेववालेंदोर्दिशिविदिशिवंघत
मदिनेस्फुटंत्वेताकांतामुखकमलदास्याडपननम् तत्रवंधत्वस्यप्रभावनादिहेतकत्वेनिगीर्यये
त्तनमध्यवसितम् फलोपह्नुतिर्यथा कलाभिसम्यार्थहरापित्स्वर्णपंचदशाभिः सुधासूतिर्देवः १५

प्रतिदिनमदीदीपत्तमदिदम् परिभाष्यतेऽत्र प्रतिफलनसामान्यमभक्तीकपोलान्तर्दुग्धाद्यावद्यरश्म्या।
संग्राहपरः इवाद्यादिशब्दप्रयोगेनाप्ययं भवति यथा तन्द्रान्तोज्झितनगेन्द्रगर्जरवक्षकम्पाकुलोऽम्बःकु
च प्रेङ्खोल्लासिसलहारवल्लिविगलन्मुक्ताफलच्छद्मना सार्वत्रद्विपुभिस्तदीययशसां स्मृत्वेव सरोषा।
वतां भ्रष्टराजन्यगणकुन्दमुकुलस्थलैः प्रमाभ्रःकलैः अत्र छद्मशब्दप्रयोगेन ज्योत्स्नाभस्मच्छु
रणधवला इति प्रागुदाहृतम् अत्र छलशब्दप्रयोगेन इवादीनां दिशाह्वाप्रस्तुतीयथापि कावि
दस्तत्वं प्रतिपाद्येन यथा सवाहोऽप्यवहारसज्जकतललताकेऽत्र स्थलेनावके माकाषीरति सारसंप्रिया।
नमेदास्मन्नवप्राणितिनीताहुडिममीत्वयैवकुसुमैवाध्यायमाणाङ्गमागत्कुतिव्कुरिकासिवालि
वलयव्याजेन पाशाङ्किरे अत्र कुसुमैरितित्वतीयथापङ्कवः एवं वस्तुत्वेन रूपनाभिप्रायिशाब्दस्य
विनापि यथा अत्रशिंलावण्यामृतमसरसितुंतस्रगाहृशः स्मरः शार्वस्तुष्टः पृथुजघनभागेनिपतितः
यदंगाङ्गाराणां प्रशममपिशुनानाभिकुहरे शिखाधूमस्येयं परिणमति रोमावलिवपुः २२ प्रकृतस्या
प्रकृतत्वेन सम्भावनमुत्प्रेक्षा इयं स्वरूपहेतुफलानामुत्प्रेक्षणात्त्रिधा स्वरूपोत्प्रेक्षा यथा वेणीमेण
सरिसी अस्स अर्थयिति विधिस्त्रि असणेसम्भक्कस्मिरेसमा ईरेहर्द्ध आर्कपश्चावइणा कुवेरनर्व्वादिशि।

अ॰उ॰ मन्दारशेषोऽयोगेतं सहसैव समयं विसंस्य शिरदन्तिपणागोपवहं स्रुवेन व्यलीकनिश्वासमिवोत्ससर्ज य
१९ थावा द्रुमा अऊड्डस्र अग्दीक हारा मयाथी अपण सोढव्यं सम पसलिलेणान्त अहरुसं वपत प
16 ण हेतस्तस्तनीयथायवमयावोच्यते नवतत्नीयथाहेत्वन्येत्तायथा कांन्याविलिमानि किलोचनानां
साणाटलानामनिलोचनेन सकुंकुमानीव पुनर्भवंति यस्माद्विनारीकुचमंडलानि पंचमाहेत्वन्ये
त्तायथा पथास्यलोयत्रविचिन्वतानांभ्रष्टमयात्पुरसेकसत्याम अहशपतन्तन्वरणारबिन्दे विा
श्लेषडःखादिवबद्धमौनम् यथावा किमिश्रमेतंसंचाअवसमेमेतिदमणान्यबआर्थत्वानिमिरव
वर्धवासनकसेहरंक्षिहणो यथावा धर्मादिवनमेचतिनमनादिभिः चतुर्थाअर्थशब्दाद्येषफलमुच्य
ते नवतमुनाफलोत्येत्तायथा वोलस्पयङ्गीनिपलायितस्पभालत्वंचंकेठकिनोवनांताः अम्यापि
किंवान्नभविष्यतीतिवामाठयंदृष्टमिवान्तराणि अवहृष्टमितित्वमना चतुर्थाफलोत्येत्तायथा र
थस्थितानां परिवर्तनाय पुराननानामिववाहनानाम् उत्पत्तिभूमौतरगोत्तमानांदिशिप्रतस्थेरविर
न्तरस्याम् अत्रपरिवर्तनायेतिचतुर्थ्या अर्थशब्देनफलोत्येत्तायथा अत्रैवश्लोकेरथस्थितानां परिव
र्तनार्थमितिपाठेपरिवर्तनात् मित्यर्थार्थशब्देन कुचनशब्दादिभिः कश्चिद्वाकार्यपरामर्शोकेरिति १९

शब्दाद्यैरुभयैश्चोच्यते तत्र शब्दो यथा अयशंसनाविवान्योन्यसीदन्तांतामलंनावातो इति शब्देन यथा अ
नन्यसामान्यतया प्रसिद्धस्त्यागीति गीतो जगतीतलेयः अभूदहं सर्विकयागतानामितीव भूमि
स्मरमार्गणानाम् यथा वा अस्ति कापि क्षतावार्तानस्योत्रिंशकदायिनः इतीव प्रष्टुमायातेन
स्याः कर्णान्तसीमसाणो अर्थश्लेषो यथा मलयसमीरसमागमसंततोसपणिश्चि आभिसर्पतो विहनइव
लकिसलयकरादि माहाद्भिमधुलक्ष्मीः अत्र मधुलक्ष्मीगततेन चलकिसलयकाखादि निर्गीर्य
विहरणक्रियास्वरूपेणोत्प्रेक्षितेन यथा वा सहिलासहस्तभरिपतहिरअधेसहस्र अमोतो अमदि
अहअहअणसकसाअंगेतन अपिडणएइ यथा गहमानेमेगालगाथिकाभिर्वस्रगतेदनकर्णा
यीः श्रोत्रेविनिर्गतः प्रथन्तभवति वधारोसावः वागिजिनमेगलगादि आहिवरोगत्रे दिसकस
पसोतविसिमगाडेनदोतइबदृशाइरोसेवो अत्रश्रोतमिवेतिफलमुत्प्रेक्षितं श्लिष्टशब्दनिबंधना
पीयं यथा रंभासविनोरुलतायुगेनसविभ्रमेलेखिनकरद्वयेन समेन केनापि चंद्रर्यगेनवक्तपारोत्र
पमिवापदानाम् यथा वा अनन्यसामान्यतया प्रसिद्धस्त्यागीति गीतो जगतीतलेयः अभूदहंसर्वि
कयागतानामितीव भूमिः स्मरमार्गणानाम् इत्यत्र मार्गणशब्दस्य तेमर्गणशब्दः श्लिष्टः उपमोपक्रमा

अ॰ ३॰ पीयंयथा कस्तूरीतिलकंतिभालफलके देव्यामुखांभोरुहे रोलंबंतितमालबालमुकुलोत्तंसंति
१२ मौलावपि याः कर्णेविवोत्पलंतिकुचयोरंके चकालागुरु स्यासंतिप्रथयंतितास्तवशिवश्रीकंठ
17 कंठविषः अत्रयद्यपिसर्वत्रापिनिपदिकेभ्यः क्विन्नुपमानात्क्विपिभावाभावे उपमाप्रतीतिस्त
थाप्युपमानस्यप्रकृतेसंभवो विभ्यान्तसंभावनोत्थानेऽत्प्रेक्षायांपर्यवसानम् यथावा विवरव
र्णेनेकेश्वरायितंमंगदैरित्यादि यथावा यदानपद्मेसमनेचपचपसहस्तलोलालिकदंबनीलम् ऊ
रेणनाभीतिलकंप्रतिष्ठांप्राप्ताविसमासोपनिराजलक्ष्म्याः यथावा मदंडपारोभवदंडपानमुत्तंवंडय
न्वत्तनवेडिकायः यसिंडलेखापुरतःस्फुरंती त्वत्संनलाकोरितसाम्यमेति साधकवीपीयंयथा
पातालमेनन्नयनोत्सवेन विलोकयभ्रूंतंशशलांछनेन इतीगनाभिः समस्तवक्त्रलेनकृतांबरेवा
इमपीवहस्तिः यथावागतासतीरंतिमिचहनेनससंभ्रमंमेपौरविलासिनीषुयत्रोल्लसत्फेननतिवक्त्र
लेनमुक्ताहहासेवविभातिसिप्रा अत्रइवशब्दस्यमाहात्म्यात्संभावनंकलशब्दप्रयोगात्साधकवो
गम्यते एवंकाद्यादिशब्दप्रयोगेप्रिज्ञेयम् नन्वकेवलानांकाद्यादिशब्दानांप्रयोगेप्रपकवस्तु
योत्प्रेक्षाः इवादिशब्दानांकलादिशब्दानांप्रयोगेप्रपकवगर्भोत्प्रेक्षेतितिविभागः एतानिभावाभि १२

मानेनोदाहरणानि अभावाभिमानेनापीयं यथा सर्वोपहारचन्द्रं शशापत्रकांते हंसं मयायदन्नुत
हृदनेमिषाया: तस्मात्तृणान्यभ्रनितापकतामुपेतः कस्माच्चंद्र इव चंद्रसमावभासि यथा वा क
पोलफलकावस्था: कष्टं भूतानथाविधौ अपशंपता विवान्योन्यमीहितं तामतोगतौ अत्र अपशपं
ताविति क्रियाया अभावाभिमानः यथा यत्प्रपरणत्वपिपरणनीवनदिशोनभ्राम्यनीव प्रमं स्निष्टनत्र
नतिष्ठतीव किमपि ध्यायन्निवाध्यायतितन्मन्ये मङ्क्तेन वाणाडहिल: पादप्रसादेन वा पार्वत्या:
पतितेयसयम्रभगोशिरा यथेमान्मध्ये इयं च मालोक्यतापि दृश्यते यथा लीनेव प्रतिबिंबितेव
लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च प्रत्युप्तेव च वज्रलेपघटितेवान्तर्निखातेव च सा नखेन सिकीलितेव विश
खै: शीतोभव: पंचभि: चिंतासंततितंतुजालनिविडस्यूतेव लग्ना प्रिया इयं च वस्तुमानातिशया
योक्तिभेदमस्त्यापि दृश्यते तत्र भेदे अभेदे यथा यत्पुंडरीक इव पार्वणापर्वेवैरा विंदीवरद्वयमिवो
दितमेकनालम् नापघरागानिपिमूलमिवापि गामममम्यार्जितेन वनयोर्मम भाग्यपातया अत्र इ
व माहात्म्याडम्बेतात्वम् अस्मबोरोनांपुंडरीकादिभिर्भेदेप्यभेद: अभेदे भेदो यथा गरुत्मद्भिः
परयाभक्त्याबाणालिंगपरम्परा अन्तर्भेदवयत्नो नैनिरमीयचनर्मदा अत्र नर्मदायामभेदे भेद:

श्रृं·का· संबंधे असंबंधो यथा अहेतेनतइवतनुभवतो संविदंहेनपुष्पोत्मासत्त्वश्री परिहृच्छरसाकोनुदेहहृदय
१८ स्यपत्राकल्पंनिजरवविदंडहतिगार्थंअभामिदंहेम्नैषामपिप्ररिपु:कार्ष्ण्यंतत:प्रमार्ष्टि अत्रका
18 र्ल्पसंबंधेप्यसंबंध: असंबंधेसंबंधो यथा नीरक्षालितबंधवनीलीपोताम्बरेवचटेकोहिलिखित
मूर्ध्वैवमंतस्त्रीरसेभत अत्रनीरक्षालितत्वाघसंबंधेपिसंबंध: कार्यकारणयोस्तुल्यकालत्वं
यथा मुहुस्समपच्चशंकरकमे अर्केठनोकइलाणवबोपदिह अरमणीणरोड् असंघ्रणसमेनड॰
ल्पसति अत्रकार्यकारणयोस्तुल्यकालत्वंकार्यकारणयो: पौर्वापर्यविपर्ययोयथा प्राग:पुर
स्तादिवनिष्पतंतिकोरेडमारीपयतीवपश्चात् अन्यकमहाराइवसंघटेनप्राणांद्विष: पूर्वंमि
वन्यजेति अत्रकार्यकारणयो:पौर्वापर्यविपर्यय: कार्यकारणयोविपर्ययोयथा सेयंसंततवा
तेमानभगवद्बाणार्थंनैकाग्रताव्यग्रोपांतलतानिमक्तऊसमावेहमसृतिर्नदी यस्या:पांडुरपुं
डरीकपटलव्याजेनतीरद्वयी सम्पतावर्णहमंडलशताबीवमसृतेजलम् अत्रकार्यकारणयो
रेवविपर्यय: क्रमिकविपर्ययोयथा । अवर्वगर्वस्मितदंतरेणविराजमानोदरपत्रवेन सम
स्थित:तीरविपांडुराणिपीतेवसयोद्विघतायशांसि अत्रसमम्यानानंतरभाविनोयश: पानस्य। १८

ऽर्थनिर्देशात्क्रमिकविपर्ययः क्रमिकयोः समकालभावित्वं यथा यशसैव सहोद्भूताः श्रियो
वः सहवर्धिताः तेजसैव सहोत्पन्नास्त्यागेनैव सहोत्थिताः अत्र क्रमिकयोः समकालत्वम् विषयि
णा विषयस्य निगीर्यमाणत्वे अतिशयोक्तिः अस्याश्च भेदे अभेदः अभेदे भेदः संबन्धे असंबन्धः अ
संबन्धे संबन्धः कार्यकारणयोरन्यत्र पौर्वापर्यस्य विपर्ययः तुल्यकालत्वं च क्रमिकयोः विपर्य
यः तुल्यकालत्वं चेति पञ्च भेदाः तत्र भेदे अभेदो यथा कमलमनम्भसि कमले च कुवलये तानि
च कनकलतिकायाम् सा च सुकुमारसुभगेत्युत्पातपरम्परा केयम् अत्र मुखादीनां कमलाद्यैर्भे
देप्यभेदः श्लिष्टप्रायाह्निबन्धनापीयं यथा अलंकारः शंकाकरनरकपालः परिजनो विशीर्णाङ्गो
भृङ्गी वसु च वृष एको बहुवयाः अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति सर्वामरगुरोर्विधौ वक्रे मूर्ध्नि स्थितव
ति वयं के पुनरमी अत्र विधाविति श्लिष्टत्वम् अभेदे भेदो यथा अन्नं लडहत्तणं अन्नाच्चिअ कावि
भत्तणच्छाया सामा सामण्णपआवइणो रेहव्विअ णहोइ अत्र लडहत्वादीनामभेदेपि अन्यत्वेन भेदः संब
न्धेप्यसंबन्धो यथा अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो
मासो नु पुष्पाकरः वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलो निर्मातुं प्रभवेन्मनोहरमि

अ॰ उ॰ दंतूपंपुष्पाणोविधिः अत्रपुष्पाणांप्रजापतिनिर्माणसम्बन्धेप्यसंबंधः असंबंधेपिसंबंधोयथा ह्रादोभः प्र
१९ सरतिस्यवदन्तिप्रागद्राप्यलनम् अत्रह्रादादीनामंभःप्रसरतिस्यवताप्यसंबंधेपिसंबंधः कार्यकारणा
19 योश्चान्यपयोयथा पश्चंनसमबलंसंकोचमश्वरंसि अंककंनीलागहलास्लष अत्र इंदस्यकारणंभगाइस्य र
स्य अत्रइंडकोतेःसंकोचेविपर्ययेणाशनपत्रस्यकारणान्वसम्यववसितम् कार्यकारणयोःपौर्वाप
र्यविपर्ययोयथा हृदयमधिष्ठितमादौमालत्याःकुसुमचापबाणेन चरमंरमणीवल्लभलोचनवि
षयंत्वयाभजता कार्यकारणयोःतुल्यकालत्वंयथा यस्यपल्लूज्जनस्माईविस्मयरसमोत्फुल्लनेत्रोत्प
ले भूपालेषुनवान्नसद्द्मनिशितोनिस्त्रिंशधाराधनिकीर्ण्याचबहिषंतोस्त्रियाचयुगपद्राजत्यचूडामणे
हेलानिर्गमनप्रवेशविधिनाप्यशेषंइन्द्रजालेकृतनम् यथावा अविरलविलोलजलदः कुटजार्जुननी
पसुरभिवनवातः अयमायातःकालोहंतहताः पथिकगेहिन्यः क्रमिकविपर्ययोयथा पद्धा
मावलोकनमवसरवेदेक अग्रपतनं ग अवश्यं जीविरन्तर अविश्रा संतोषेणजलपले नत्तोत्पत्र
या अत्रलोचनजीवितहृतार्थत्वगमनयोःक्रमिकयोर्विपर्ययः यथावा कुपितस्य प्रथममेवधका
रीभवति विघनतोभ्रुकुटिः आरिविंदिग्याणिरागः समाक्रंदतिचरसंचरत्तः आरंभेडपोगलति पश्चा १९

स्वेदसलिलैः सर्वं स यथाः स्फुरति यदनंतरमपद्गति अत्र कोपकार्यविषयाश्रुजलादीनां प्रकारोभ
वनाद्वैरक्रमे निगीर्य तद्विपर्ययो ध्वनितः क्रमिकयोस्तुल्यकालत्वं यथा रविभवनात्परिवर्तनोत्स
स्रणमणिमेखलानितस्वात् लज्जात्पदयात्सममेपसरति शशिमुखीनाम् अत्र परिजननिर्गमादी
नांकस्मिकानां समकालत्वम् औपम्यस्य गम्यत्वे पदार्थगतत्वेन नियतानां प्रस्तुतानामप्रस्तुतानां वा
समानधर्माभिसंबंधे तुल्ययोगिता इवाद्यप्रयोगे औपम्यस्य गम्यत्वं तत्र प्राकरणिकानामर्थानां
समाकरणिकानां वा समानगुणक्रियाभिसंबंधे अन्वर्थनामा तुल्ययोगिता अनेनैव वास्याः प्रकृता
स्प्रकृतानां च गुणक्रियात्मधर्मयोगाद्वैविध्येन चतुष्प्रकारत्वमुक्तम् तत्र प्रस्तुतानां क्रियाभिसं
बंधे यथा संजातपत्रप्रकरांचितानि समुद्वहंति स्फुटपाटलत्वम् विकस्वराण्यर्ककरप्रभावा
द्दिनानि पद्मानि च वृद्धिमीयुः अत्र ऋतुवर्णनप्रक्रांतत्वाद्दिनानां पद्मानां च प्रकृतत्वम् वृद्धि
गमनं क्रिया यथा वा नदीभिरतिपतगात्रिभिश्च वियोगिभिः सूर्यकरैश्च तेपे जज्वाल दावो विरहश्च
यूनो दिनानि पद्मानि च वृद्धिमीयुः अत्र प्रागवत्प्रस्तुतानां तुल्ययोगित्वम् प्रस्तुतानां गुणाभिसंबंधे
यथा योगपट्टोत्तरज्ञालं तारवीतं स्मराजिनम् उचितमभिनवांगेष्वद्य यस्मिन्नित उच्यताम् अत्रोचि

श्री॰ ५॰
२०
20

नत्वं गुणः यथा वा ईर्ष्याविकारावमर्वेतवोचितमिदं प्रिये एवं न हन्ति त्वं व वसौ लीलाचंक्रमणस्य च
अप्रस्तुतानां क्रियाभिसंबंधे यथा यावत्त्वं दृष्टस्तेन नापतितं स्तब्धिमा निर्निद्रनीलनलिनच्छदको
मभंगया नसमुज्जेवन्तपस्मरजः कयापि तं ध्यानवासिलनयावयशः प्रसृष्टम् अत्र मर्जेरंप्रति
नाधिकासिलनयोः प्राकरणिकत्वे सार्जने क्रिया यथा वा शंभोर्यत्र खरशिमभिः प्रणमतश्चडाम
णौ वस्थिता गंगा चंद्रकला च सर्वजगतां वंद्यत्वमापादिता युक्तायाः परितापदावविपदः कन्या
पितृणामसौ हरीकार्ये हिमालयाकथमस्मापादद्वयी प्राप्यते अत्र भगवतीपादद्वयसेववर्णनीय
त्वाद्गंगाचंद्रकलयोरप्रस्तुतयोः आपादानं क्रिया अप्रस्तुतानां क्रियया गुणाभिसंबंधे उपयोगिता
यथा त्वदंगमार्दवं द्रष्टुः कस्य चित्ते न भासते मालतीशशिभृल्लेखाकदलीनां कठोरता अत्र कठो
रत्वं गुणः यथा वा भूभारोद्वहनक्षमे स्थिरे त्वयि तिष्ठति देवायफलिनामग्र्या कूर्मस्य स्थिरतोपर
म अत्र स्थिरत्वं गुणः बिंबप्रतिबिम्बभावेनापीयं भवति यथा क्षिपंत्यविंमानिपदानि हेतया स्व।
राजहंसान्विहितचस्थिताकवेंद्रवक्त्रेषु चयत्र शारदा सहस्रपत्रेषु रमा चरत्यति अत्र वक्रपद्मय
बिम्बप्रतिबिंबभावः शारदालक्ष्म्योः प्राकरणिकत्वम् पर्यायत्वेनापीयं यथा आसंसाबालसम। २०

तद्वेधाश्लोषेऽनस्य तद्द्वये एकः पदः प्रस्तविणी सर्वसम्पत्प्रसूपरा अत्र प्रस्तवणस्य प्रसवेन पर्याय
त्वम् प्रस्तुताप्रस्तुतानां तद्दीपकम् उपमानस्योपमेयस्य च एकक्रियाद्यनुवर्तते प्राकरणिकाप्राकरणिक
मध्यादेकत्रस्थनिविष्टः समानो धर्मः प्रसंगेनान्यत्रोपकाराद्दीपनाद्दीपसादृश्येन दीपकाख्यालं
कारस्यापकः तत्र इवाद्यप्रयोगादुपमानोपमेयभावो गम्यमानः स च वास्तव एव पूर्ववच्छुद्धप्राक
रणिकत्वेऽप्यशुद्धाप्राकरणिकत्वे वा वैचित्र्यकः प्राकरणिकाप्राकरणिकविवर्धितत्वादुपमानोपमे
यत्वस्य अनेकस्यैव क्रियाभिसंबन्धाद्दीपितमात्मपदार्थत्वोक्तिः वस्तुतस्तस्य वाक्यार्थत्वे आदिमध्यान्तवा
क्यगतत्वेन धर्मस्य हृतावादिमध्यान्तदीपकाख्यास्त्रयोऽस्य भेदाः तत्र प्रस्तुताप्रस्तुतानामनेककारकगत
त्वेनैकक्रियाभिसंबन्धे आदिदीपकं यथा रेहइ मिहिरेण णहं रसेण कव्वं सरेण जोव्वणं अमएण
ण धुणीधवलो तुमए णरणाह भुवनमिणम् प्रस्तुताप्रस्तुतानामनेककारकगत्वेनैकक्रियाभि
संबन्धे मध्यदीपकं यथा सेवारसूनानि दिशि गगनतरणिहिमांशुदिनान्तेनिलयानायतं तम् प्रपञ्चसपल्लवा
रागतां प्राप्ताप्रभापतंगसम्बन्धेनाम्बुपेतः अत्र तनिपेतुपतंगमभयोः प्रस्तुताप्रस्तुतत्वम् यथा वा धर्मा
र्जनेनैकेषामपि केषामर्थार्जनेन अन्यति कामार्जनेनैकेषामपि एवमेव संसारः प्रस्तुताप्रस्तुता।

अ॰ं॰उ॰ नामनेककारकगतत्वेनैकक्रियाभिसंबंधेऽनंतदीपकं यथा कृपाणानां धानं नागानां फणामणिः के
२१ सराः सिंहानां कुलबालिकानां स्तनाः कुतः स्पृश्यंते अमृतानाम् अत्र च यथा अनेककारकगतत्वेन ए
ककक्रियं दीपकं तथा अनेकक्रियागतत्वेनैककारकमपि दीपकं यथा साक्षनामपकर्त्तलस्त्रीयंते
विरायमाणं तम् नक्रम्य हलिकस्यमनम्यनितं च महात्मानां श्रोतम् अत्रोपकरणाद्यनेकक्रियाक
र्तृत्वेन कुतूहलविशिष्टं मनो निर्दिष्टम् यथा वा आलिंगितं शशिमुखी चमत्पांचपातेकीर्तिं च माप
यितं सज्जयितं च लक्ष्मीम् तद्धि किमद्भुतरसो हृदये च यत्तैर्मन्दारदंतजनमहापशुमेव जाने अत्रालिं
गनाद्यनेकक्रियाकर्तृत्वेनैकपवनजनो निर्दिष्टः प्रस्तुताप्रस्तुतत्वं स्फुटमेव एकक्रियत्वेन तु एक
गुणमपि दीपकं स्वयमेवोदाहार्यमिति संचिंतनीयम् यथा फणासहस्रभृत् योऽदिविनेत्रसहस्रभृत्
अद्वितीयः पृथिव्यां च भवान्नाम सहस्रभृत् अत्र प्रस्तुताप्रस्तुतानामद्वितीयत्वं गुणः इदं च दीपकं
बिंबप्रतिबिंबभावेनापि भवति यथा मणिशाणोल्लीढः समरविजयी हेतिनिहतः कलाशेषश्चंद्रः
सुरतमृदिता बालललना मदक्षीणो नागः शरदि सरिदाश्यानपुलिना तनिम्ना शोभंते गलित
विभवाश्चार्थिषु नराः अत्र शाणोल्लीढत्वादीनां बिंबप्रतिबिंबभावः पर्यायेण यथा फणारत्न २१

राजितांगो भुजंगनाथो यथा समुद्वहति नवेन्दुपाणोपशोभितशिवेक्षितनवकायभुजंदंद्वः अत्र राजि
तत्वशोभितत्वयोः पर्यायत्वम् तदेवाद्यज्ञानभेदहेतुरो नरगुणावहं मालादीपकम् यथा संग्रा
मांगनमागतेन भवता चापे समारोपिते देवाकर्णय येन येन सहसा यद्यत्समासादितम् कोदंडे
न शराः शरैररिशिरस्तेनापि भूमंडलं तेन त्वं नृपते त्वया सितयशस्तेनापि लोकत्रयम् वाक्यगतत्वे
नोपमेयस्यागम्यत्वेपि विशेषणेन विशेष्यस्य स्फुटीकरणं दृष्टांतः यथा अब्धिः लंघित एव वानर
भटैः किंत्वस्य गंभीरतामापातालनिमग्नपीवरतनुर्जानाति मंथाचलः देवीं वाचमुपासते हि बहु
वः सारं तु सारस्वतं जानीते नितरामसौ गुरुकुलक्लिष्टो मुरारिः कविः। सेमोम्भिश्राभसरत्वेधंकृत
ममस्तुहृन्तरासि विभ्रमं तोकममणोक्षि अकुंरगो चंद्रकरणां विसमन्तगवो चकोर्यपवचतरास्संद्रिका
वापकर्मणि श्वावंत्यएव निपुणाः सदृशो रत्ननर्मणि पद्मसायर्म्यम् वैधर्म्येणान्तयथा कृतं च गर्वा
भिमुखं मनस्त्वया किमन्यदेवं निहिताश्च नो वयं नमां सितिष्ठंति हितावदंश्च मात्रया वरायामुद
याद्विमोलितास् २७ सम्भवता संभवता वा वस्तुसंबंधेन गम्यमानमौपम्यं निदर्शना यथा चूडामणि
पदे धत्ते यो देवं रविमागतानम् सतां कार्यातिथेयीति बोधयन् गृहमेधिनः अत्र बोधयन्निति णिचस्तस्य

अ०३ मर्यांचरणेनप्रयोगात्समभवतिवस्तुसंबंधम् । यि अयमाणाअणिपणाआयाणापि अस्मअहरसमनोरंमोहेइ
२२ असअस्मणावरसोस्थि अभाणामि अवग्मसिरमणिज्जम् अत्रायस्संबंधिनोरमस्योपमानेमतेसंबंधा
दसंभवद्वस्तुसंबंधत्वम् उपमानसंबंधस्तूपमेये यथा गणितास्तगतास्तयामिनीषुप्रतगल्भेस
त्वयोडिमामदेव्याः उदरंविशालोहरेरपशपत्त्रपतोनाभिज्ञषोयसंवृजस्य अवयात्मवोयस्यनिसर्ग
वर्गः स्पशास्यधिज्ञस्यरचापलीलात ननापिनझोरगराजरत्नमरीचिलीढोभयकोटिरिंद्रः अ
त्रनिसर्गवक्रत्वमनुगतत्वम् अरसरमदंतमंडलकरतलप्रतिमागडोसअच्छीइ चंतोसिन्धुरि
असेखववतकरणिंवडइचन्मो अत्रदंडमंडलसिंदरितनतेविंबप्रतिबिंबत्वम् हारेणामलकस्थूल
मुक्तेनामककुंतलः फणींद्रवदनात्स्पष्टियमाणास्यपूर्णवेः अत्रास्मकबद्धयोः पर्यायत्वम् २८
भेदप्राधान्येउपमानादुपमेयस्याधिक्ये विपर्यये वा व्यतिरेकः अत्राद्योयथा असलल्लनाम्बत्राणाउप
सिज्जइसमहरेणाइअमस्थ्यनयेउणाडउवि अहिअकेरेभिउपमिज्जपतेन द्वितीयोयथा क्षीणःक्षी
णोपिशशीभूयोभूयोभिवर्धतेसत्यम् विरमप्रसीदसुंदरियौवनमणिवर्तियातंतु चंद्रार्कचक्र
यटनघुरयापिझडंतेचंडतोज्वदशंगिरिशंमपद्ये यद्दाडुयानकलयापरिनाडुमानोवच्चार २२

निंसत्वमसन्न:शैलवर्गः अत्रानिकाठिन्याद्यनिर्दिष्टम् नारीणां हस्तास्त्वविकर्कशत्वादेकान्तरोम्णा
कदलीविशेषाः लक्ष्मापिलोकेपरिणाहित्वं पन्नानास्तहवैरूपमानवाप्ताः अत्रपरिणाहित्वंपत्व
मत्वगामि दिहत्वः पत्मलतावलिलासस्तनंगोसरस्वस्यमनोनरंतेवापीषुनीलोत्पलिनीविका
सस्यास्तनेदंतिनषट्पदैश्चाः अत्रपत्मलताविकासविकासिनतयोर्बिम्बप्रतिबिंबभावःमनो
हरत्वसत्वयोःपर्यायत्वम् २९ सनातीयस्यातद्रूपिते च ३० यथा नपंकाद्भूतिनजंडसहवास
व्यसनितावपुर्दिग्पंकोत्यास्थलनलिनरत्नद्युतिभूषाव्ययास्यद्भुवैयाहृदयलाद्यमानेयदिनतेव
मेवैकोलत्याःपरसममभिविष्टःपरमिह अत्रस्थलनलिनस्यनलिनोंतरेसंबंधपिपंकोद्भवत्वादिध
र्माभावःवत्सलडन्मेघोमदास्खलिवः सारस्वतंशास्त्रनसाविरत्नमशंपतियेनावदिनाःकवीशाखि।
विहरणाभ्यंतरवनिवस्त्र अत्रसारस्वतस्यवनत्वषश्चत्व रंतरासंभाविसदोन्मेषादिसद्भावः शोवाःसं
निसंहस्तशोजलनिधेर्विचित्रकटाक्षहनान्यर्थंतेषुलदंतियेदलवतैः कल्माषितद्मातलाःपकः
कोपिसमोवज्रन्यङ्दभूदाढ्यर्थभ्रमिस्तनाम् यस्मवतेभरत्तसैर्मधुरियोःश्वासानिलैःपर्यतु अत्रपा
वनत्वस्पर्शोवानरवीविभंगुरत्वादिधर्माभावः नदसंभवविमधुरिपुश्वासानिलहरणसहत्वम्।

अ॰ ३॰ ह्रावज्ञोपनिबद्धः ३० उपमानोपमेययोः समर्थनेन संबन्धः सहोक्तिः ३१ यथा शनैः शनैर्मानवतीकपो
२२ लाभ्यां सोर्मिभिः सार्धं सवर्णताहः निशीथिनीकार्श्यदशां वियोगिनीवाशशाया साकमपि प्रपेदे मलया
४३ चलानिलेन सहसौरवाणि पुष्पाद्द्रुमाणां वकुलानि बहलसौमलपरिमलाः सासणिउडंबा: अत्र सौग
भपरिमलयोः पर्यायत्वम् दिनकरकरनिकुरुम्बाकर्णाग्रलकुअधेरेणुविष्फुरितमावि प्रसंतति
परिमलभरोगबुद्धेद्धिकमलयेरेद्धिसमम् अत्र कनकाचलकटकरेणुविस्फुरितपरिमलभरोद्ध
टनयोर्बिम्बप्रतिबिम्बभावः सालङ्कारापीयं भवति यथा उत्तिष्ठं सह कौशिकस्य पुलकैः सार्धं सखैवैर्नो
मितं भूपानां जनकस्य संशयधिया सार्धं समास्फालितम् वैदेह्या मनसा समं तदधुनाकृष्टेन तेनो भार्ग
वः प्रौढाहंकृतिकंदलेन च समं भग्नं तदेशं धनुः ३२ सादृश्यं विनातनायसहालंकारः यथा अनेन सा
र्धं विहराम्बुराशेस्तीरेषु तालीवनमर्मरेषु द्वीपान्तरानीतलवङ्गपुष्पैरपाकृतस्वेदलवा मरुद्भिः ३३
अविनाभाविनां विनाभाववचनं विनोक्तिः यथा नस्याच्चशोभं विनाम्पेनन्नापुष्पाद्विसौरभं विना वि
नोष्मसंचहूतभक्तं विना प्रतिभासते यथा वा अनेन पर्यासयतामृक्बिन्दुमुक्ताफलस्थूलतमा मुक्ता
तेषु मत्पर्पिताः शत्रुविलासिनीनामातामत्रमेण विनैव हाराः अन्यथा तु विनोक्तिमात्रं न पुनरलंका २२

रः यथा विनयेन विना का श्रीः का निशा शशिना विना रहिता सत्कवित्वेन कीदृशी वाग्विदग्धता 
विशेषणसाम्यादप्रस्तुतस्य गम्यत्वे समासोक्तिः सा च विशेषणानां श्लिष्टत्वेनौपम्यगर्भत्वेन साधार
णेन च त्रिविधा साधारण्यं च धर्मकार्याद्यारोपाद्द्विधेति चतुर्धा समस्ताः क्रमेण यथा परिचुंबति वा
रुणी दिशां मुखमसौ रागयुतेन विवस्वति दिगियं शतमन्युलांछिता भवति श्यामसुखी कृशोदरि अथो
दिते रागान्नियौ कमलिन्या दिवाकरे उदभूद्विभ्रमोद्भ्रान्तभ्रमराभरणस्तनः बहवोपि महायामाः
स्थूलास्सरलताज्झषः शर्विते मानसरसां बधंति विनयादयः विलसति कुचाबुत्संगाढं करोति
कचग्रहं रतिविलोलितवक्त्रे पत्रावलीमंसं सेजसाम तितिपयोधरः श्रोणीबिंबाद्दिक दुकूलं निवाशु
कं मदभुविहगानां शयनी वंनवावि स्मरोगी दृशाम सीमान्तेन जगाम यस्य यवयोर्नाम्नेन यत्संगतं न
स्पृष्टं वचसा कदाचिदपि यद्दृष्टोपमानं च यत् पर्यायादपतिते न यत्न घन न यत्र किंचिदेणीदृशां ला
वण्यं नयति प्रमाणरहिते चेतस्समत्कारकृत् अत्र लौकिके व्यवहारे शास्त्रे य व्यवहारारोपः अन्यथा
नयथा पश्यंती त्रिपथे वयत्वतिरयत्यात्मन सप्येतरी यत्र भुञ्ज इति मध्यमायामयुग्धन्वुज्जिगासार
सात् माहृस्मारणा वापलं वितन्वाना वाक्वचबाणा कथं देव्या नेपथ्याप्रभोसहरहः क्रीडाहृच्छालि

अ॰उ॰ गने लौकिके लौकिके यथा समाकरोदोषपरिपाटयानां ललाटपट्टाख्यकरवरेण्यं जे लताप्रसूनांशुक
२४ माचकर्ष क्रीडेशानः किं न चकार चैत्रः शास्त्रीये चाशास्त्रीयो यथा समथापि प्रकृतिजं यो विकारसमं।
25 स्पशान् भासयन्सात्विको बुद्धिमूलं प्रकृतिसंगतम् भजं बुद्धिबलेनैव भोगं करणसंश्रयन् दृष्टा।
देवो निनाय स्वपुरुषार्थं कृतार्थतां नाम् २३ विशेषणैः साभिप्रायत्वे परिकरः २४ यथा राज्ञो मानधनस्य
कार्मुकभृतो दुर्योधनस्याग्रतः प्रत्यक्षं कुरुबान्धवस्य मिषतः कर्णस्य शल्यस्य च पीतं तस्य मयाद्य पां
डववधूकेशाम्बराकर्षिणः कोष्णं जीवत एव तीक्ष्णकरजक्षुण्णादसृग्वक्षसः यथा वा यः सैकसे
वदेशाज्जयति दशशतीसान्वयो हारिहरः कारागारे बराणां पतिरपि च शचीवामरव्याग्रहस्ता क
स्मात्तस्य यस्मै कारज्जनिचरपतेरेष निश्चंकमेको वालः स्फुटं तं मस्याः प्रविशति च नमस्तेजसे वैसवा
य २४ प्रस्तुताप्रस्तुतानां समभंगासभंगापदन्यासात् श्लेषः २५ यथा येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजि
कायः पुरास्त्रीकृतो यश्चोद्वृत्तभुजंगहारवलयो गंगां च यो धारयत् यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इ
ति स्तुत्यं च नामामराः पायात्स स्वयमंधकक्षयकरस्त्वां सर्वदेमाधवः अत्र विशेष्यस्यापि साम
ग्र्यन्यायात् यथा सज्जातपत्रप्रकराञ्चितानि समुद्वहन्ति स्फुटपाटलत्वम् विकस्वराण्यर्ककरप्र २४

भावादिनानिपद्मानिवद्धहिमीषुः अत्रप्रस्तुतश्लेषः यथावा नीलानामाकुलीभावं लब्ध्वैर्भूर्विशिली
मुखैः सहशोवनत्वद्धानांतरीत्तरो अत्रापिविशेष्ययोस्साम्यम् अन्वयान्तयथा आबाल्यरत्नमंडला
ग्रकचयसन्नद्धवद्धः स्थलाः सोष्माणोवाणिनोविपक्षान्दद्यप्रोन्माथिनः कर्कशाः उल्लसद्भामबद्ध
द्धविग्रहभरायस्मस्मराग्रेसरायोधावारवधूस्तनाश्चनद्युः तोभंसदेवोआजिनः प्रस्तुताप्रस्तुत
योर्यथा आदेशमानपरिग्रहेणगुरुणाहरेसमारोपितो पंचालापभरेणतानवहतानीतापरंला
घवम् उत्संगान्तरवर्तिनीमनुगमात्संपिंडितांगीमिमां सर्वांगप्रणयोप्रियामिवतस्य घांसमालि
गति समपदत्वेनयथा सज्जनामरणानाथसकलंकाधिवासितम् अगाधस्थितिमीडेतंयोलस्प्रसि
वपाल्लिमाम् अन्वयान्तुयथा इच्छंतौविदुकायचुंबनमथोशैथिल्यकौकोऽप्सितौनैविकसेनपरस्पर
स्पृनमनाक्केनापिलब्धान्तरौधन्यौतौतरुणीस्तनौविवनयोस्वमेपिविश्लेषतौ विश्लेषंविषमंवि
सद्दभवतोनाथोलोकदिवित उभयसमत्वेयथा रक्तच्छदत्वंविकचाभजंतोनालेनलेसंगा
५१ तमादधानाः निरस्यपुष्पेषुरुचिंसमग्रांपद्माविरेजुः श्रमणायथैव २५ अप्रस्तुतान्माभिवि
पु.२. शेषभावेकार्यकारणभावेसारूप्येचप्रस्तुतप्रतीतावप्रस्तुतप्रशंसा २६ क्रमेणयथा दुर्जना

ग्रं॰ ३॰ हर्षितेर्नमनसोर्पुंसां सज्जनेपि नास्ति विश्वासः बालः पायसदग्धो दध्यपि फूत्कृत्य भक्षयति अत्र सा
२५ मान्याद्विशेषप्रतीतिः यत्तस्य भावोक्तिः यत्कमलिनीपत्रैकर्णपाथसो यत्नकामणिरित्य सं
२५ सत्सजनः सुगृहवन्त्यदस्मादपि अंगुल्यग्रलग्नक्रियाप्रविलयितासादीयमानेपलेनैतद्वो हीयतातो
हृदेत्यन्तदिनेनाशोतिनिद्रातिशि अत्रतत्तु नामस्थानपवभरत्वे पठति सामान्येप्रस्तुतेविशेषः
पवणामः किमियं प्रपघनत्ततिष्ठेयं मयालंविते किमामालपतीत्यं यावलशठः कोपस्तयाश्रा
श्रितः इत्यनेनाविलद्दहृश्चितरेनस्निग्धवस्त्रान्तरेसव्याजंतर्ह्यसितंमयाप्नुतिहरेवाच्यस्तस्य
लयः अत्रमतः कथंतिष्ठतत्तिकार्यप्रस्तुतेनिष्ठतिकारणमुक्तम् अनेनसार्धंसमयवंतो।
तेहृत्तन्मध्युरीमवरेविहृत्य विलासवातायनेसेवनेनस्नाध्यमयोध्यांनगरीविदृदि अत्रसर्वं
वरादिकारणेप्रस्तुतेकार्यस्याभिधानम् मात्रपेणायथाहिर्थवमातत्रजेहृत्प्रपन्नानइणासा
कमारिरस्यगृहातंतस्यकरिविश्रारणप्रक्रमकहारपाविहिमिपत्रशाश्रिष्टत्वम् श्लिष्टवित
यथा सरसंतलसहाववमिलंगुणमितमंगलेहसि अकमलणाहाक्काप्रेकणात्देसाश्रारणासा
देउमयंयथा परार्थयः पीडामतुभवतिभंगोपि मधुरोयदीयसर्वेषामिहावन्तविकारोप्यभि। २५

मतः नसम्यामोहद्विंयदिसमम्प्राप्तस्तेनत्रपतितः किमित्यार्दोषोसौनपुनरगुणएवामरुत्तवः पञ्च
वाश्पस्यसंभवः घसंभवेतयथा कस्त्वंभोकेयथामिदेवहतकंमांविद्धिशाखोटकंवैराग्यादि
ववत्तिसाधुविदितंकस्मादिदंकथ्यते वामेनात्रवटस्तमध्वगजनस्सर्वात्मनासेवतेनच्छाया
पिपरोपकारकृतयेमार्गस्थितस्यापिमे पञ्चसाधर्म्यवैधर्म्येणतत्रयथा धन्याःखलवनेवाताः
कल्हारस्पर्शशीतलाःराममिन्दीवरश्यामंयेस्पृशन्त्यनिवारिताः २८ सामान्यविशेषाभ्यांनिर्दि
ष्टस्याकृतसमर्थनमर्थान्तरन्यासः तत्रविशेषस्यसामान्येनसमर्थनेयथा सलिलगतधियाग
तेनहराम्यगुरुरम्बुचयनतिस्त्रस्तेनहारः जडहतनहदयाःकियच्चिरंवागुणासहतामिदंभारमङ्ग
ह्रेति प्रमथ्यातयथा लोकोत्तरंचरितमर्पयतिप्रतिष्ठांपुंसांकुलंसनहिनिमित्तमुदग्रतायाः वातापि
तापनमुनेःकलशात्प्रसूतिर्लीलायितंपुनरमुष्यसमुद्रपानम् अत्रसाधर्म्यम् वैधर्म्येणतत्रयथा अव
मानपदेपिमानवन्तेनतस्मरणातिशायिमानी अपनीयकरीपटंहिभांडोपनमात्साधमदाति
पिवमेति तेजस्विनस्मनालोकाप्रभवन्तिमलीमसाः उदितेभास्करेकापिगम्यतेतिमिरोत्करैः अत्र
समर्थ्यस्यक्लिष्टत्वम् समर्थकस्यतयथात्वमियोगःपेरणापिनसदिन्नामहात्मनावम् हर्षाभ्रंदो

अ॰ उ॰ रत्याकांतो हृष्टोत्रसमहार्णवः ह्यथोर्यथा भङ्गोपि हृष्यमानो व्रतोरसजस्य हृषणेक्रमते सितमपि
२९ स्तनडरंपशिशरसनेनानयति मालिन्यम् २७ सामान्यस्य विशेषेण विषदीकरणमुदाहरणम् २८
२८ यथा अनंतरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम् एको हि दोषो गुणसन्निपाते नि
मज्जतीन्दोः किरणेष्विवांकः यथा वा यतस्य चो यो यान्त्र्यं न सैरवकर्मभिः खनितेव हि रूप
सयासारस्येवकारकः २९ गम्यस्यापि भंग्यंतरेणाभिधानं पर्यायोक्तम् यथा येनामरवधूस्तन
स्थानूनपल्लवाः अभिज्ञाश्छेदपातानां क्रियंते नंदनद्रुमाः यथा वा अयात्त्रिलोकामयमयम
दत्वेतमसतरहिशाल्यां सोमिजेरयमनुपनिनायौषधिवनात् इति स्मारं स्मारं त्वदरिवलभी चित्रलि
खितं हृत्वा मंते दृन्ते देशानिऋपितो रादसगणः ३१ स्तुतिनिंदाभ्यां निंदास्तुत्योर्गम्यत्वे व्याजस्तुतिः ४०
क्रमेण यथा दृहेलाजितबोधिसत्त्ववचसां किं वित्तवैलोयय धेनास्ति त्वत्सदृशः परः परहिताद्दानेन
हीनवत्तः स्त्वं यस्मा क्रतोपकारघटनावैमुख्यलब्धायचो भारसोद्वहनेकरोषि कृपयासादाय
केयन्मरोः इंदोर्लक्ष्म त्रिपुरजयिनः कंठपीठीमुरारिर्दिङ्नागानां मदजलमषीभांजि गंडस्थला
नि अद्याप्युर्वीवलयतिलक श्यामलिम्नावलंब्य भान्तिब्राह्मंसं ते वदयवलिते किं यशोभिस्त्वदीयैः ॥ २९

यथा वा इंगिंदपक्कणोपडुणोपडुनंगणं विरंतणपडुणं गणदेसादोसगुणा पद्दिंक आनइकग्र
नवद्दिं ५० उक्तवक्ष्यमाणयोः प्राकरणिकयोर्विशेषप्रतिपत्त्यर्थं निषेधाभास आक्षेपः ५१ अत्रोक्त
विषये आक्षेपे कश्चिद्वस्तु निषिध्यते कश्चिद्वस्तुकथनमिति द्वौ भेदौ वक्ष्यमाणविषये तु कथनमेव
निषिध्यते उक्तसामान्यप्रतिज्ञया कापि विशेषनिष्ठत्वेन कविश्च नरेशेण काव्यांशा नरगानत्वेनेत्य
त्रापि द्वौ भेदौ क्रमेण यथा वालअ णाहं दूई तीइ पिओ सि त्ति णम्हवावारो सा मरइ तुज्झ अयसो एअं ध
म्मक्खरं भणिमो अत्र चोक्तस्य दूतीत्वस्य वस्तुनो निषेधमुखेन वक्तव्यादिरूपविशेषः प्रतीयते इह
यामिदं समसितिकोपेन घटते करिष्यास्येवं नो पुनरित्तिभवेदभ्युपगमः न मे दोषोस्तीति तमिदमपि।
जानासि सखा किमेतस्मिन् वक्तव्यमिति न वेद्मि प्रियतमे अत्र भण्यमानस्य प्रसादस्य निषिद्धस्य।
विनैव कोपोपरागनिवर्तनं मया वेनावश्यं स्वीकार्यत्वं विशेषः महह अविलंबस्सलोकजावइमं किर
हेका अंदि अ अंसेउ विततभणिस्सं अहवा वोलसु किं भणिमो अत्र वक्ष्यमाणस्य स्पष्टस्य भणिस्सं इति
प्रतिज्ञातस्य निषेधेन सातिशयो कोपजनकत्वादिर्विशेषः ज्योत्स्नातमः पिबवद्वः ककचस्तव
रः तारोस्मणलवलयानिक्रुतानन्दनाः सर्वं दूरे न रा मिदसय घसिरीषस्य ही सान्द्रनसः किमथवा हा

अ. ५. नजलितेन अर्कं शोकावेशान्तरतें म्रियत इति प्रतिपाद्यमानाशाक्यवचनीयत्वादिर्विशेषः अनिष्ट
२२ विध्याभासस्य ४२ यथा गाङ्ग गच्छसि चेत्कान्त पन्थानः सन्तु ते शिवाः ममापि जन्म तत्रैव यत्र कां
77 तगतो भवान् अथवा भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधि
स्तयपरांमुखः नव यदि मया रूढं प्रेमप्रणयनमिमां दशां प्रकृतितरले का नो व्रीडा गते हतजीवि
ते ४२ विहिताशंकीनयो विशेषावगमाय निषेधो निश्चयः ४३ क्रमेण यथा देयाश्शिलापट्टकका
रमुखास्त्री विडशैलसुन्दरीमुद्रेषु वियोगिनीकंठकपथवाधुःकारागृहस्यास्तविराड्भितः बाणे
नहतावास्गमस्य यायानिर्वार्यते नादक्षिणमाकृतस्य स्पर्धनीयः शबराधिराजः श्रीविडशैलसुन्द
रीगृहस्थः यद्दाम्स्थाति सुन्दरैनामृतत्वक्रांतिवेरं मरुतां किराताः केलिप्रसंगेषु वरांगनानां समर
समरलानि सधा करोति यथा वा मन्नाकदर्शनोव्यक्तं सविडम्बनमाकृताः अथवा नो परे शेनसा
धुर्यभजने विषमम् तावत्यनेन सभरोऽस्यमयनेकधं नुमाहायककनवककरहयमाननानान नैवापथवाच
विषयोय अतः ऊलसयतेनमाभुविमरस्तकरोसि गीतः ४३ विरुद्धाभासत्वं विरोधः ४४ सवभा
वयोरभावयोर्भावाभावयोश्चेति त्रिधा क्रमेण यथा मदीमाशावाग्रः शिशिरमधुरस्पन्दनरसात् २२

कठोरोरोसं सावादपि च नवनीतान्मृदुतमः नवसरोजप्रियाश्रयमवयवानां मम चित्तमानन्देन तेसेना।
पेजनयति च निर्वापयतीव अत्राश्लिष्टतम् श्लिष्टेनयथा पुंडरीकैस्सहहरिणोमीनैरायश्रमदिजे
बलक्षगात्रैः महर्षिभिः शोभते राजमंदिरम् नैवाश्लेषप्रथमतो नीरसो नामयच्छितिर्निन्तीपयपुपरमहत्त
मद्वहंतीसार्गाचनव्यातिकराजसितेवसिंधुः शैलाधिराजतनयानयथैवाननस्यो अतिसितस्मित
प्रभैरलकैर्हर्षदप्रभो अथि हि मस्सहितस्याप्युद्यशोभिरसतामपि यथा वा समासगाधाराध्यकरोत्स
वैदेवविभागयान् अत्र रसेनात्मनतेन अस्रसेनाननपिस्थयात् ४४ कारणाभावे कार्यस्योत्पत्तिर्वि-
भावना ४५ यथा पुष्पोज्झितराभरणप्रयोगमारेभिरेवामहशांप्रवातैः ततो विना कार्म्मुककर्म
सिद्धं पुष्पायुधस्यागमदत्तमोदः अत्र पुष्पाणामाभरणीकारतनकं निमित्तम् अनुक्तनिमित्ता
यथा ततो मथनिरदहनादृवानिसंस्फुलिंगो लोचनपावकोनः असमानभित्तोपि रतेरजस्रमस्कह
नेर्योजनिस्तयथारः अत्रकामस्रदाहः ४५ कारणसामग्र्ये कार्यानुत्पत्तिर्विशेषोक्तिः ४६ यथा
कर्पूर इव दग्धोपिशक्तिमान्योजनेजने नमोस्त्ववार्यवीर्याय तस्मै मकरकेतवे अत्रावार्यत्वमुक्त
निमित्तम् अनुक्तनिमित्ता यथा धवलोसि जहवि सुंदर तहविहुए मज्झरंजिअं हिअअं रागभरि।

ग्रे.उ. २८ पथिकस्य प्रमदाग्रणिहितोत्तरंतोयम् अत्र निस्संबद्धत्वादि तयोर्विभिन्नदेशत्वेऽसंगतिः ५१ क्रमेण
यथा कपोलयोः पदं चक्रेणस्यावाष्पस्य कज्जलः साध्वेन शितिकंठस्य कालिमत्वः समलक्ष्यते
साध्वसमन्विसमबंधितियस्य संतोभवितातेनपुनः स्तनंपये रूपवामदृशास्तु सर्वमेव स्तनयोः श्यामि
कृशाम्रविंबुबुंबे ५२ अर्थानर्थपदेनतद्रूपस्योत्पत्तिर्विषमम् तत्रार्थपदेनर्थस्योत्पत्तिर्यथा ती
र्थान्तरेषु मलपंकवतीर्विहाय दिव्यास्तनुस्तनुभृतः सहसालभंते वाराणसित्वयितमस्तककले
वराणसाभोस्तमूलमपियान्त्यपुनर्भवाय यथा वा योऽहं प्रतिनिषेद्धुमदस्तमस्य अङ्कवा प्रियतम
स्यकटाक्षः सप्रमोदं इवतस्य विरोधात्परकः किमपि दंतबभूव अनर्थपदेऽर्थोत्पत्तिर्यथा
येनराहुरपिनिग्रहेक्षुनाडुभंरोदरभिदामस्त्रीकृतः चक्रिणास्तदतिविक्रमक्रमंयक्रमक्रम
मपाकरोत्तनः विरूपकार्योत्पत्तिर्विरूपसंघटनाच्च क्रमेयथा सद्यः करस्पर्शमवाप्यचित्रं
रणे रणे यस्य कृपाणलेखा तमालनीला शरदिंदुपाण्डुयशस्त्रिलोकाभरणं प्रसूते अत्र विरूपस्य
कार्यस्योत्पत्तिः यथा च अत्रांतरेकंचनवाग्निभावं वनेवनेकोकिलमालिकानाम् वाचंयमं
चवियोगिनीनामहालामयन्त्राविरम्भहसंतः अत्रविरूपयोः कार्ययोरुत्पत्तिः अन्वासणोडोर्यी २८

कीडेमरमेडनंपग्नेनेणाग्रजनमसमपः इविरहोपन्नेविपिपश्चनोनेति अत्रप्रियागमनानागमनात्म
नः कारणद्वयस्यविरहस्समाभिन्नरूपपंकेविन्नपंकायम् शिरीषादपिस्ढंगीकेयमायनलोचना
ग्रयंकचक्रकूलाग्निककर्कशोमदनानलः यथाच किंनुस्थूलफलमस्तुःपनसवद्भेवकिंको
मलःकिंकिंकिलिवद्दलमन्नवनवच्छायायाव्यमस्यपल्लवः वंवश्चणपकच्चूतचंदनवनोद्यानेषुमा
नस्थितिःकेनायंखदिरद्रुमःखरनराकारोपिस्रारोपितः अत्रविरूपाणांसंघटितत्वम् ४९ तद्विप
र्ययस्समम् ५० क्रमेणयथा कमलासरज्जदुमाग्रजेस्वधयासालस्त्लेनद्योतितेः ऊसमास्वश
रैर्वरेयद्योसमासानुदविसोरयोःस्थः अत्रसरूपकार्यास्थितिः नमेवसोदर्यासवकुविरतायाः
परिचितः कलानंसीमांतं परमिरश्रुवासेवभजनयः अपिहंहंदिक्षानदिरसभगोसवदतिवाम
नःशोषंयस्माजितमृगतरोनीगुणितया अत्राभिन्नरूपत्वेनसरूपयोस्संघटनम् चित्रंविचित्रवनवन
महस्चित्रमेतद्दिचित्रंनातोदैवाइचितरचनासंविधाताविधाता यन्निस्वानोयपरिणतफलस्फा
तिरास्वादनीयायस्तेनस्याःकवलनकलाकोविदःकाकलोकः अत्रानभिन्नरूपतया ५० स्वविप
रीतफलनिष्पत्तयेप्रयत्नोनिष्फलस्सविचित्रम् ५१ क्रमेणयथा उन्नत्यैनमतिप्रभंप्रभुरहान्

ग्रं॰ड॰ हुंबदिशिक्षति स्वच्छायचयमानमनोतिजडधीरागादिविनाशवासमेणंप्राणितमेवमंचतिरोक्ति
२५ स्मातिभोगेच्छायामसर्वंतद्विपरीतमेवकरुतेतस्मात्यहकसेवकः यथाच येडेमेवड्ड्रहरो
असमर्थोवलडपेक्षितेदिढ्ढीहरिनेविरहडेतिभ्रअसरप्राङ्मिविसामः लावण्यद्रविणव्यया
नगणितःक्लेशोमहान्स्वीकृतः स्वच्छंदस्यसुखंजनस्यवसतश्चिन्तानलोदीपितः एषापिस्वयं
नैवतत्वरमणाभावाद्वराकीहताकोर्थश्चेतसिवेधसाविनिहितस्तन्व्यास्तनुंतन्वता यथावा
नारपमाणामसमग्गअमड्डरअहफसस्सिजदेरंगीड्डपनसमप्पड्डणारकावालिणीड्डलणारंभोः ५
अत्रामाधीनत्वत्यागादरोनादरः ५२ यथा श्रीकश्मीरनरेंद्रचंद्रभवतोविद्वेषिणीहंततेमत्ताको
शालशालिनोपिनितरांजाड्यमसभ्यागताःभूभर्तुःकटकाग्रतस्तवगताहाकसिंहनादाकुला
ड्डूभर्तुःकटकाग्रमेवचगताहाकसिंहनादाकुलम् अत्रप्रामेसिंहनादंभूभर्तुःकटकेप्राप्तेता
याविपक्षैर्वप्राप्तस्यतस्यानादरः अथवा असेदसमाकुलमानसस्यनेत्रांचनंस्वयंतोन्यदेव म
नत्तगात्र्यैःकमलोविलोक्यजयन्त्यवस्थांतरमद्भुतस्य अत्रास्थिरस्यानादरःसर्वंतयाविपासेवा
नस्य नेत्रंचनादेक्षिकीर्षितत्वम् ५२ त्यक्तस्वीकारस्यादरः अधिकगुणप्राप्तौतच्छ्वेनतत्या। २५

कस्यतदुपगमेपुनस्स्वीकारः त्यागमात्रेवा अन्यथात्यक्तस्यस्वीकारश्चेतित्रिभेदआद्यः यथा म
ग्गति आविज्जइपणअच्छेदे अपत्तिकोदेशोरिजपत्तिणात्तिरसिज्जइ पुरपुरुषविवर्ज्जिपग्गा।
मे अग्रपरपुरुषाघ्रवामेसम्पत्तिकानिजपत्योपरित्यक्तयोरपिपुनःपाणीत्यलाभेस्वीकारः श्री
लास्यं देवस्वरिमातिममेतिमवाज्ञाज्ञार्धरोपइवकेरविणीभुजंगः रक्षानिवारोजवनेभ्यपुषः
प्रसंगेविख्यायतांविनिहितामपिनक्रमत्र श्रोणीबंधस्थजतिनवतांमेवनेमध्यभागः पद्भ्यांम
कान्तरलग्नघसंश्रितालोचनाभ्याम् धनेवत्तः ऊवमचिवतामहितोधन्तवक्रेनज्ञाप्रमाणा
णविनिमयः कलितोयौवनेन अथश्रोणीबंधादिनात्यक्तस्यनवनादेर्दृष्ट्यादिनास्वीकारः पर
स्परधर्मयोपरस्परज्ञनेणान्योन्यम् क्रमेणयथा नडपमानयाधर्मोधर्मेणान्वडपासनाभियेव
शास्त्रसंबोधः शास्त्रबोधेनधीरिव कंठस्यतस्याः स्तनबंधुरस्यमुक्ताकलापस्यचनिस्तलस्य अ।
न्योन्यशोभाजननाद्बभूवसाधारणोभूषणभूष्यभावः यथावा तापस्यतेपथिविधिविलनाभास्व
नस्संविधानान्नेताशानिर्हिमसमयज्जेतोपितेषोत्यमेन पात्रक्षीणमिवचलितयोर्मेस्मवेदति
णाशा मन्योन्यंवाफलतिमुपकार्योपकारित्वनेत्वात अनाधारमाधेयमेकमनेकगोचरमशा

अ॰ स॰ कार्यस्यानन्तरकरणं च विशेषः ॥ क्रमेण यथा दिवमप्युपयातानामाकल्पमनल्पगुणगणा येषाम् । र
३॰ मयन्ति जगन्ति गिरः कथमिव कवयो न ते वन्द्याः ॥ यथा वा अगानि वन्दनरसादपि शीतलानि वंद्यानपे
30 वसति बाहुरयं यशोभिः बालकरगोत्रतिलककुवसन्तसेनेड्यहन्त भूपपरितापगुणः प्रतापः यस्य
मितामितरदतः पुरन्ध्रपञ्चादनबहिः परितप्रवविवर्तमानाम् उद्दुद्दमगयकनकाः जनितिर्भवरंतोमा
सककेशपरिवर्तितहस्तिवक्रम् यथा वा चित्ते वहसि तवहसि गुणेवहसि मागुणो स्वसितजडत्वावहसि संकट्टदि
स्तहे स्थुवलसि वहदु पअहहूकधवंथमाणोणमहृह्सविसेनफणीवरही त्रेतो न दंतं पदस्य पदिष्टक
लिविरिन्नतिविमुक्तनादम् यस्मिन्दहनलुलाकिलिखो चेनिरर्गलं गुग्गुलकं दहेत: यथा वा श्रेणेषु
सांद्रतरचंदनपंकचर्चामार्गेणलहारहलयादिवपाकवधाः यो भूद्दिवापतिवियोगविषाददंभोज्यो
त्स्नाभिसारपरिकर्मसनक्तमासीत ॥ यथासाविनस्यतयेवास्य नान्यथाकारणव्याघातः ॥ यथा
हशाद्गं पसनसिजं जीवयंति दृशैव याः विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः ॥ यथा वा यर्ममृ
स्सज भूपालैरन्यैः कीर्तिः कदर्थ्यते दृष्टेः स्वैरं विरतं यदीयैस्त्वनुपाल्यते सो कार्येण कार्यविरुद्धक्रि
याव यथा अवला इति बाध्यन्ते सबलैरन्यदेशजैः तैरेव रक्षणायतस्त्यन्ते राजभिः परे यथा वा यत्र

राज्ञस्मितिकामस्य विमर्दे तत्परं परिहृतं निरस्तं यः तद्भारकत्वमपि विदग्धापाङ्गोपनायनिजकं ठक्कुमास् ५२
इत्कर्षार्थमन्यस्मान्नवं वैधितं शोभितम् ५८ जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं गुणप्रकर्षो विनयादवाप्य
ते गुणाधिके पुंसि जनोऽनुरज्यते जनानुरागप्रभवा हि सम्पदः अत्र पूर्वं समर्थितमनेन समुल्ल
सितोत्कर्षार्थम् अन्वयेन यथा सागोगुणोद्दिनात्रइगुणाविज्ञात्रन्तिस्स अगोसेवाइ विमलेनस्तु अग
सेवाइनहारां अवान्तेसेवयाऽकर्षः पुराणीयस्यां सवर्णाङ्गनातिवराङ्गनाद्भूपपुरस्कृतां रणः त्रपेसन
मीलितमहिलासमस्तविलासाः कमसमापुयस्य ननजलेयत्रस्सवारपंकजं नपंकजं यत्रविलीनषा।
इपदम् नषट्पदोऽसौ नज्जगुंजनयकलं नगुंजितेन नवजहारयन्मनः संग्रामांगनसंगतेन भवताचापे
समारोपितेदेवाकर्णायेयेनयेन समरस्माययत्समासादितम् कोदंडेन शराः शरैररिशिरस्तेनापिभूमं
डलं तेन त्वंभवता त्वकीर्तिरमला कीर्त्या च लोकत्रयी कतेः कोटरपद्वकैटभरिपुर्यत्रैविलोकिसितांश्र
पुरस्फुरद्भं गविभर्तिनमपिप्रीतो भुजंगेश्वरः श्रीकंठस्यसकंठसत्त्वसंभवद्दवत्रयानेहृदाविभ्राणोगाप
रेषुपीकृणाकयाश्रीकर्णानिर्णाशितानजयेथरिस्त्राः पुरसेवासारंपुरेग्रहसमस्तनिवेकदेशाः नत्रापिश
य्याशायनेवरांगीरत्नोज्ज्वलायाज्ञसावस्यसारम् मांजेसारं वस्यापावसंथरायांपुरं पुरेसोधत सोपेत।

प्रं॰ उ॰ नस्यंतत्सेवरांगनानंगसर्वस्वम् त्रिलोकांमततम्ःज्ञाप्याल्लसंधनपनेर्हरित् नत्रगौरीगृहःशैलोयत्नसि
२१ त्वपिमंडलम् नइदेनत्रप्रसलोमाकाहिंसिमत्कसभामेतनमं अदत्तसंपोपेसंअदपेससाजनरोगृहलदे ५८
३१ साधसाधनिर्देशोन्तमानम् ॥५॥ तत्रस्वार्थपरार्थतयाहिविधम् क्रमेणायथारत्मंयोमत्रस्वलत्रलद
धूमःस्फुरायतिस्फुलिंगानांभंगिंदधतीवयथाकीटमणयःयथाविद्युज्वालोज्वलनपरिपिंगाभ्रक
कुभस्तथामत्वेलग्नःपथिकरूपेडेस्मरदवः अत्रस्मरदवोलग्नःस्वपरामर्शास्वेवनिस्वार्थः यथावा
मत्स्यवसंतकककवलनानां शाल्कंनिचानामलघेवभवतुः नवेकथंपाम्यनितत्खिनीनांअपूर्वहंशोरांथ
नवोपदेशाम् नदास्तितेषांतमसिप्रसर्पिणांनिशाचरत्वंयदिपारमार्थिकम् ततःप्रियेसंनिहितेअवा
मरेकथंनुतत्संचरणंभविष्यति अत्रदिवासंचरणस्यकार्यस्यनिशाचरत्वेपरप्रत्ययोहेतुः ॥५॥ सर्वथा =
संभवासंभवौव्याप्तिः ६॰ वर्जनीयोमतिमताउदयेनःसाध्यैवरयोःस्वाभवत्सपव्यातायजंडत्रपिदृश्य
अपि अत्रवर्जनीयवादःपतद्दयेपिसंभवःयथावाभूभारोद्धरनायवाहरजदाबंपायकाश्रीपतेर्निशालो :
शयनायवापरवशंस्वस्मानसज्ञासयत् यंस्पातेत्वनिपिनिद्रयाफणिनामग्रसरःसोव्यहंपातालम
भरस्मिकर्मपुरुषोरंतेतसंहंतोज्नहो अत्रसर्वंत्रैवपरवशत्वस्यसम्भवः अदृष्टेदर्शनोत्कंठादृष्टेविश्ले २१

दभीरुतानादृष्टेननदृष्टेनभवतालम्भितेयमवस्था अत्रपत्नहृदयेपिस्वात्मासम्भवः यथावापार्थिव
नन्दिगिरकाव्यस्नातांस्मरतोगुणैरेन्दो ~ ल इद्दा इथाइ ञ्जावराइडाई घणजनहणाकदर्थितभ्रावा
लइ अत्रोभयथापिराजदर्शनासम्भवः यथाव अस्त्रासगुणोग्रहोकगतमदमेइणीयअमेणअ
जसममम्पइविरहो पत्नेविपिपअणोतेपि ९ अनिष्टापादनंप्रसंगः दानोपभोगस्वन्येन धनेन
धनिनोयदिभवामः किंतैरेवधनेनधनिनोवयम् यथावासर्वांगीणस्वर्णोसितस्तुतोनविनिर्दिष्टा
गदोघतांदोघतामित्याघ्रापिदिसोमपालविरमतंकोपिगर्भेश्वरः नोचेद्गमधोत्तलिघोतिरः
धान्महस्तत: क्वपन्नाः क्वतोरणी क्वपयोधयः क्वगिरयः क्वाथ्यणाः क्वनेपार्थिवः ९१ एकमनेक
स्मिन्ननेकमेकस्मिन्वाक्रमेणपर्यायः ९२ क्रमेणयथा नवाम्बुयस्थितिनियतंवकालकूटके
नोत्तरोत्तरविशिष्टपदोपदिष्टायागर्णवस्यास्यदेहेषलक्षणोथ कंठेधुनावसतिवाचिपुनः
खलानाम् यथावाभ्रमतिसदयावंतेनावकुसन्यधकंयराक्रहरसरणोजिका स्तवीरवयय
वेधनेअपरपुटयोरस्तेकंष्ठविरायकवादितावचनमपराद्भिम्बलतांकथमममभारती निशास
भासककलत्रपुरागांयसंचरोभूद्भिमारिकाणाम् नदेमरवोल्काविचिनामिषामिसव्यासने।

अ० ३०
२२ राजपथः शिवाभिः यथा वा विपुलहृदयैरन्यैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजि
त्य तृणं यथा इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुंजते कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ९२
समन्यूनाधिकानां समाधिकन्यूनेन विनिमयः परिवृत्तिः ९३ उरोरत्नाहारीणां येन पुरुषेश्वरस्तन
द्विराणाद्वधाधेस्वयशः सार्कं जयश्रिया अत्रोरोगग्रहवसस्य मसनम् वैपुल्यादेस्समनपर्मस्वानिर्दे
शः निर्देशोन यथा स्फुधावदातं पांडुत्वं विनिधाय कपोलयोः भीर्यक्रस्योन्याशात्मणां निःशेषम
हरद्यशः अत्रस्फुधावदातत्वस्यान्वगामित्वेन निर्देशः विंबप्रतिविंबत्वेन यथा लतानामेतासा
मुदितकुसुमानां मरुद्भिर्हृद्योल्लासं दत्वा श्रयति भृशमामोदमसमम् लतास्त्वभुत्यानामहह
हृशमादायमहस्माद्दन्यादिव्याधिभ्रमनदितमोरव्यतिकरम् अत्रलास्यासमत्वयोर्बिंबप्र
तिबिंबभावः पर्यायनिर्देशात्तु यथा मनोहरत्वं प्रतिवेदनाय कृतं प्रकल्प्येन्मदचित्तहारि
मध्यादपायोमयुपाधिलोकः पद्माकराणामनुशीलबभूव अत्रमनोहरत्वचित्तहारित्वयोः पर्या
येन निर्देशः यथा वा नयद्भिप्रवयसोज्जलयुषः स्वर्गिणः किमिवशोच्यतेत्वुधैः येन जर्जरक
लेवरव्ययात्क्रीडभिंस्तकिरणोज्ज्वलं यशः अत्रन्यूनेनाधिकस्य परिवृत्तिः अधिकेन न्यूनस्य २२

32

यथा किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम् वद प्रदोषे स्फुटचंद्रतारके वि
भावरी यद्यरुणाय कल्पते दोषगुणयोस्तदभ्यांसा साधाने समता क्रमेण यथा यः कोटिहोमा
नलधूमजालैः मलीमसीकृत्य दिशां मुखानि उत्कीर्तिभिः क्षालयतीह शश्वद्विड्वनागमपत्तिपोद्धु
राभिः अत्र होमधूमसन्तानस्य मालिन्यस्य कीर्तिप्रवाहेन क्षालनमिति दोषो गुणेन समाहितः क्वचि
श्रा इपाग्रमडणाणज्ञोपमाडोहरिहंडेन डोङ्कमज्जारेमोहमो श्रमिश्रराग्रितगोत्रकुण्डलशोन अश्रप
दपत्नेनेनार्जितस्य प्रसादस्य गोत्रस्खलनेन हरणमिति गुणो दोषेण समाहितः ९४ निहृत्तावस्यो
दयस्तत्त्वम् ९५ दोषगुणयोर्निवृत्तौ दोषान्तरस्य चोदयादयस्य द्वैविध्यम् क्रमेण यथा वस्त्रके त्वपयो
गगोपनविधौ नीरंगिकामन्यतस्तस्या ग्रप्यपसारणे यदकरोदीपस्य निर्वापणम् दीपत्वं दयितेयतो
ग्रमणयोयदीपितौ देवदेवैस्तनेर्ष्याच समं भ्रमाचदयितावः प्रीत्येजायताम् अत्र त्रपाकारिणि दोषा
त्मके दीपे निर्वापिते तथाविधानां दीपान्तराणामुदयः यथा वा रेवन्तकृष्णवर्णेन नस्तावयस्याविड्डलं
नारदस्तत्र श्राग्रकट्टकरणेतिमधुपानात्तत्पारिजातस्तत्रिवार्यते यदि चाप्सरोभिरमितस्तत्रश्च मणाडं
रेकट्टेजनजनवलिकंकणाकरणमारस्तदाङ्गः श्रवः अवलोकयमरोरुदमरोहात्म्यकतीभावगतान्

अ॰ उ॰ प्रतीयमानि सरसादिविषयीयतेनवीनाविकसद्भिः कुसुमैर्धृतिः प्रदोषे अत्रसरोरुहविकासलक्षण।
३३ स्यगुणस्यानिर्दिष्टेनो कुसुमविकासात्मकस्य तस्योदयः ९५ उद्दिष्टप्रतिपत्त्यतयानुनिर्देशो वैधर्म्येम् ९६
कुसुमदवनमपास्त्रिश्रीमद्भोजखंडमजतिमदमलूकः प्रीतिमाप्स्यकवाकः उदयतिदिननाथो याति
शीतांशुरस्तं हतविधिललितानां ह्रीविचित्रो विपाकः अत्र कुसुमदवनादिभ्यो भोजखंडादीनां विधर्म
तामात्रम् वैधर्म्येपि संबन्धाविवक्षायां विषमेणसाहस्यसंकरो यथा स्यायान्नवीनवश्वतधनुस्तास
हस्तोदरेण तत्रतोरव्यतिकरपटुस्फाटकानाडनेनकणीभ्याम्स्फुरितपलितः ज्ञीरकंठेनसाकंयो
द्धुंवाञ्छन्नकथमसनालञ्जतेजामदग्न्यः जाहेस्थि अत्र हवाउरणीसविउरणिवणिचोलः भाट्तिाहे
स्थि अर्थविपरहृहेगिरिगहारास्य इत्यत्र चातिशयोक्त्यासहाश्लेषसंकरः ९६ अन्वभूतस्यार्थोन्तरा।
पलब्धौ विभागावगमः परभागः ९७ यस्याच सहृपान्यहृपस्यासहृपादसहृपस्य वसदृशेनतच्छ
देनवाभेदप्रतीतिर्भवतिइतिचत्वारोभेदाः क्रमेण यथा अस्तमहिम्नाप्रसंगे देहे बकेरम अस्तदह
अस्यपुरस्यापकनर आनहृगुणदोसे विश्रामाति अत्रान्यमहिलाप्रसंगे प्रियस्य निजवल्लभायाम
हवेनविभागावगमः गोणदाएसई इंवकूसमस इस्तंदरत्नगणंच कोनिलोकसंदरीसाजावणणा ३३

गुणसंबदइ अर्थोन्नुभूमायास्तद्रूपायाश्चच्याः संदरीदर्शनात व्यक्तयाविभागावगमः सोऽवि
श्रमणोइमस्त्रवचनेपिमगणणअदि श्रकद्वंअंति जेणमकालंयदेइ उक्त्विज्ञ इदेविजीअद्दी
अत्रासदृशात्कालकृतान्नयाविपर्यासेवावलम्बवचनस्पष्टत्वेनविभागावगमः चेष्टाकंचक्रचटनगु
रयापिदृढंतेवंडतोइवदंशगिरिशंप्रपद्येपद्माद्रुत्वानकलघापरितोऽप्रमानोवज्रारदनिस्तवस
मन्यतेशैलवर्गः अत्रासदृशाद्रूपात्ततयाविधायावज्रारदनेस्वव्यक्तयाविभागावगमः व्यतिरे
केणसमासप्रसंकरः गुणदोषयोस्तयाप्ततेपयोत्कटत्वमुद्रेकः उद्भवइदिगणग्रहोअर्थस
उत्समीकिसस्फुरिणप्रगुणमहत्तुः वात्तापत्नपंकपरिक्षिपी अत्रोदयास्तमयात्मकगुणदो
षापेत्तयापंकजनकर्दकायाः दोषद्रूपायाः श्रीसमेतत्कटत्वम् पत्तत्ववारिणियात्तदिगंतरंवि
शान्तवह्निमयोवृत्तत्तितिम् रविरस्याविपत्तामणगुणेपुकासकललोकचमत्कृतिपुत्ततिः अ
त्रवारिपत्तवादिदोषापेक्षयाविश्वप्रकाशकत्वादेर्गुणस्योत्कटत्वम् तिमस्तहेदुकंतितिवणेमस
विनगनार्थिणरं अमसणहोइअहवासाबुसहिअअसणोडक्कदो अत्रस्तविंडकानिलत्तणगुणा
पेत्तयामत्सद्यवस्थमस्यगुणस्योत्कटत्वम् ९८ पकस्यानेकत्रप्रामावेकत्रनियमनंपरिसंख्या ६९

अ॰उ॰
३५
35

काविसमादेवगई किंलद्धं जंजणोगुणग्गाही किंसुक्खंसुकलत्तं किंदुक्खंजंखलोलोओ किमासेव्यं
पुंसांसविषमनवद्यंसुमतिनः किमेकांतेध्येयंचरणयुगलंकौस्तुभभृतः किमाराध्यंपुण्यं
किमभिलषणीयंचकरुणायदासक्त्याचेतोनिरवधिविमुक्त्यैप्रभवति कोदिल्यकवनिव
येकरचरणाधरदलेषुरागस्तेकाठिन्यंकुचयुगलेतरलत्वंनयनयोर्वसति विलंबयंतिक्ष
तिवत्सयसांलीलावतीनांनयनोत्पलानि बिभर्तियस्मामपिवक्रिमाणमेकोमहाकालज
टार्धचंद्रः ९१ अन्तर्लापेषणंविधिः १० सुधाशितामवभुजंगमपारयेनांतेदृष्टमेराजतदिंद
द्विनयंवधीथाः दिङ्कुंजराःकरुनततित्रितयेदिविषीदेवःकरोतिदरकार्मुकमाततज्यम् अश्रे
वमावलोकर्षः ११ निहृतस्यपुनरुद्धयःप्रतिप्रसवः १२ पन्नगेश्वरफणाभृतंहलत्तसरोग
तलिनापिसर्वतः आईताभाजनसदाम्बुभिर्गताभूमिमध्यपिकमापयोरवम् अत्रनिहृतस्यगोरव
स्यपुनरुद्धयः विभिन्नवर्णागरुडाग्रजेन सूर्यस्यरथ्याःपरितःस्फुरंत्या रत्नैःपुनर्यत्ररुचा
रुचंस्वा मानिनिपिरंवंशाकरीरनीले: १३ युगपदनेककार्यकारीयत्नसमत्वम् १४ नवसमस
तिसापाश्वरभतिअपरिद्धासमसीकचभमततनिअसंदनअग्रणाभागो अपरिकावलिआसमहेकि ३५

ति अत्र प्रकारभेदेन प्रयत्नो युगपत्तिस्तस्य राणोऽन्यपातेन कृत् यस्मात् समं समरकर्मादिहत्वमा
णोर्दोषाद्द्वयं फणिभिरपि च सह तज्जनकः यत्र णितेस्त्रणनयानकवंधन्तस्तेन दृष्टं कृतोऽनच मत्काराभ
टसिंहनादः णाहरगणाकरयगाद्भतान्तणोदिश्महरावपीड्णेलाश्रोसोरअर्थरङ्गअमम अंसंकेअउ
विग्राद्र ॥२ अंगिनः फलवत्वे परस्याफलत्वमंगम् ॥३ देवस्य कोपविधिसापनतास्त्रियायमुग्धा
युपः स्वाभिणमममेवसत्यम् नसैव यत्फलवत्वमनंगभावान्नयुज्यते यासफलेयत्नश्चास्तं
ति अत्रंभाभूतेमहभैकोपफलाभावः यथावा असअरसपरिपदिश्यपस्यफलं तमलिअतिस्मि
णावसिअसंगमविगलिअणिअपरिभाअगारमणीण अणाणमत्तलिअाणंदोसणोवक्रोअसे
इण अद्याणं अविलतीणत्याणणरमस्स अहरपणामो अत्रांगिनोऽह्नदयस्यफलवत्वेंगपात्र
नेत्रादीनां दर्शनादिविच्छेदात्फलाभावः यमतोत्रेणासंगयरथैनोक्रमलंकारस्तोत्रे ज्ञमरेहहिम
मूहपदभूवाविषयोचितमविन्समेतदेव उदज्रंभनतत्फणामणीनामचिनानामपिनत्वनेव
तेच अत्रांगिनो भजंगनिवहस्यभूषणीभूततेन साफल्यतदंगभूतानां फणामणीनामाभरण
त्वाद्भावाद्वैफलम् ॥४ तद्विपर्ययोनंगम् यथा अत्रीकृतास्तहवरोहाणिपुंगवेनलंकेंद्रवदाभि

अ॰ऽ॰ ३५ 35

मरणालमरुःपपात नत्वाश्रितैमल्लकुसुमैः कुसुमेषुरेरंसीना वियोगा विधुरं हृष्टमानयान अशोमि
तस्तरफलत्वेनदेवानांकुसुमाणांफलवत्वम् कस्तूरिकाबुस्तणकेसरगर्भवत्सात्रिर्भञ्जनादर
भरैर्विफलीबभूव पद्मानिलेनहस्भीभवनात्तेषांप्राधुंकराजिसदनोमलयानिलास्त्रम् १४
दंडाम्हपिकयार्थांतरापतनसंप्यांपत्तिः १५ यथा पशुपतिरपितान्यहानिकृच्छ्रादगमयदद्रि
सुतासमागमोत्कः कमपरमवशांनविप्रकुर्युर्विभुमपितंयदमीस्पृशातिभावः अत्रापततोर्था
तरस्योपादानम् अनुपादानेतुयथा श्रीशारदापारसजःपविधैःस्पष्टःसमंताद्दिमवंदम्भिःय
वोल्लसन्निर्भरमास्त्रगर्भसंदर्भिणःसंत्यपिराभद्वपाः श्लिष्टशाद्वनिवेधापीयहश्यते यथा अले
कारःशंकाकरनरकपालंपरिजनोविशीर्णांगोभृंगीवसुचवृषणपकोयातववाः अवस्थेयंस्था
णोरपिभवतिसर्वामरगुरोर्विधौवक्रेमूर्ध्निस्थितवतिवयंकेपुनरमी १६ समुदायेसमुदायाना
मुपपत्तिःसंभवः १८ ऊवनतापततपनःप्रगल्भतेवाहिनीनिवहशोषणेननुःसंभवत्यविवेक
वाहिनीशोषणेकिमिवकोस्तुभेविभो अत्रवाहिनीनिवहशोषकस्येकवाहिनीशोषणोपपत्तिः
यथावा जयिनाहृदयेनविहरस्खलेवयत्नपतिर्यदेकमनङ्गमदःकियत् वहरंहसोस्पदयते ३५

वचाजिनः पद्मानामनेकमन्वयो विलंघने २६ नस्य बलं विरोधो विकस्यः ॥ यथा विष्कम्भित्र
रश्मणसोहं विलासपाशैर्वं सखणमालपणामहमहसमरणं वाजबलश्रमगीणम्‌ अत्र प्रणामत्र
दूरेरनुगामित्वम्‌ वस्तुप्रतिवस्तुभावेन यथा स्पृष्टे विधानस्य चिन्नेमत्वमेव चेवक्रकं नन कनव
कानविलोकनेष्मपणकविबमथवाविलसत्कलंकमेकेनयदिदिनपवनगत्यकाशः अत्र
वेवद्विलोलत्वयोः पर्यायेन निर्देशः भकलंकयोस्तु बिंबप्रतिबिंबभावः ॥ गुणक्रियायोगा
पद्यमन्यमापिनत्करत्वेचसमसप्तपः २८ विदलितमकरन्दारिकुलेन नवबलमिदसाम्बुविमले
च प्रबलमखोनिनवाधिपमलिनानिचनानिज्ञानानि अथमेकपदे तथा वियोगः प्रियया चाप
नतोनिडमहेम्ने नवावारिधरोदयादहोभिर्भवितव्यं च निरातपत्वरम्यैः अत्र विमलत्वमलिन
त्वयोर्गुणयोरुत्पन्नमनभवयोः भिन्नाधिकरणत्वेन समसप्तपः एकाधिकरणत्वेन यथा विश्रा
णाहृदयेनत्वया विनिहितेऽप्रमाभिपाने नवं शल्यं यद्विदयान्तिमा विधुरिता साधोन दाकर्णताम्‌
शतेमृष्यानिनास्पतिमलपतिमनायनिश्रेवितिभ्रामनलुदनिमणश्चपतिसलमुन्मूकंतिच्चुस
ति यथा वा मितंज्योत्स्नाजाले रुणाहविसंध्याकरभैरस्तमस्तोमैः श्यामश्चविमपटलैः पान्न

रु·टी· मपिच नभोनीलीनीलं रतिरमणालीलाविहरणस्थली धाराविशेषवतरमधुनाविचित्रितमदः गुण
२९ क्रिययोः साम्यसमावाप्ययोर्भवति यथान्तर्वङ्कविनतस्य वेदमितवलाहकनमाकेकरंचाहतेम
मरन्मुसादिमकलेसमेमकमञ्जस्थिरम् उद्बुधोनमपोगवतिविकचेमजनतरंगोनरेचदसमाल
ववर्नेनेरसवशारैकैकमन्यक्रियम् अत्रन्येवदिन्याद्यः क्रियाशाद्याभ्राकेकराद्यश्चगुणाश
द्याः इतिसामस्त्येनगुणक्रियाशाद्यायोगपद्यं द्विलीधायथा हरादागतवानितिहिमद्दतिल्के
शीतिविद्यानितिलीलोणायाप इतिवदायय इतिसवासिंकुद्दस्वीनिचभूमतेगुणिवोपवसमभवतः
कल्पद्रुमस्यार्थितामग्रामइतिप्रसारयहर्षोकिंवापरैःकृत्स्नैः अत्रहरादागमनस्यैवपरि
शौणिप्रसादकरणात्वेनेषामपितद्यानमपनिबद्धम् यथावा दुर्वारःस्मरमार्गणःप्रियतमोर
रेमनोत्सुकमत्यंगाढंप्रेमनवंवयोतिकठिनाः प्राणाः कुलंनिर्मलम् स्त्रीत्वंधैर्यविरोधिमन्मथ
सुहृत्कालःकृतान्तोक्षमोनोसख्यःस्वजनाःकथंनुविरहःसोढव्यइत्थंशठः १८ इष्टकवमित्यहिकृद
भमनभ्यासः १९ यथा प्रविवेशविनिर्ययौच यत्नपनागेनमदनः पिनाकिनः त्वपतिप्रबल
प्रतापमप्यपमम्बवनपवनावसत २० सयंविधीयमानम्नमिहिरभीष्टम् २१ यथा दोःशा २९

लिनामानयसौरभाराणि घहोत्सवानैः करणीयमासीत् भारावमारोमर्निजवर्मलोरेस्लदत्वध्रुव
न्वदवस्लकृष्णाः यथावा जेपा अपडुरणवर्दो अडदरणापिपकरं विकाग्रर्धमहमडकोइला
कलवरेणप्रविणिस्लविधे कारणोनवसंयोगात्कायमकरत्वेसमाधिः ८१ यथावा मानम
स्यानिगकर्त्रे पादयोर्मेपनिष्पन्नः उपकाराय दिक्षोदमदीर्णांघनगर्जितम् यथावा वहन्न
इ अविरमणीणान्तदजमपसेरणाकमलनगोणमंडाणपोडिमापि अविडो अपवित्वडिछ अ
हिअे ८१ मामस्मप्रतिवेधः प्रसृढः ८२ दरविरसमहदवसेणाणअणाणोत्तुमलाणापसतेणे
पडिबद्धंतंपि अमहदपत्रेकसिरिंदुसणेरसेण यथावा पिनाकिनोमूर्निमसर्पिरर्पितं नयनत्रे
णनिवसाद्विलीयते किरीटकोटीगदमेपिनोविधोः प्रभाभिराश्यानसिवोत्तरायणे डारप
संगोअलिअणालेणपन्तोहरस्सजोससिरणमुरसमिसलिलभरेणसोविहड्डविडोकाति ८२ अ
निष्टस्पतदीयस्वाप्रतिकूलं प्रत्यनीकम् तस्यावसमत्वेन परिमवेनवेतिअस्यवात्नविधम्
क्रमेरणोदाहरणम् जर जदम अस्मद रणकणइअलीसामिवारणेदस्लपसमोरितुदत्त
दकस्मायाअसमनपेनद यत्रोद्भवोविहितपयवनावमाने हैराम्बद्धः स्थितनरंरजनीश।

प्र॰उ॰ ज्ञंगम् आपायवक्रकटनेन करंगाहृष्टेर्लग्नां समार्जनिजगोत्रपराभवोत्थम् सद्वैरिणः कचेषांशो
२० पियंप्रणयमधुरितिनिरोषादिवक्तधारेणनिरदहनपंक्तिनी यथावा यस्यकिंचित्पकर्तुरुतमःका
37 यनिगदहृतहरीतविस्मरः कांतवक्त्रसदृशाकृतिंकृतीराहुरिंदुमधुनापिबाधते नयस्यस्वर्गजा
यिनः किंचित्कर्तुमोहृषा भिदेरणामरस्त्रीणामद्रेतुजिगीषति ८८ अन्ययात्वमस्यनेकम
इदंवगागवस्मर्त्तविषम् क्रमेणोदाहरणम् यस्यरिप्रदिणाम्बरवरभरमंतलिप्रसादिणाकवितम
क्रमंअवणांक्रमआणांबंधवोयस्योविनअरमलिणंतमहिअर अत्रेष्टक्रमस्वत्वंप्रतिस्तवेन
चंदस्यानकूलत्वम् कश्चिदस्करबिडरालोनरम अत्रेशोपआवमारस्यअरिरमणाणरुणालोअण
केनोइयेसेइ अत्रेष्टप्रतापभजस्यानमत्वेनानकूलत्वम् यस्यस्तविलोचनानांविवेदनालेपुं
डरीकभणम् साक्रुसपारवतालस्सांगिसोत्सपिंदोय्य अत्रपद्मादेर्मात्सर्यणानदीयसंपाद
स्यमत्वेनानकूलत्वम् यथावा पुष्पाणामेवनिदासवकमतगुणान्पलवानाममरद्रुमात्तान्पा
सक्ताभिकानामभवद्गणायइानदंसेषुदोषान भक्तिव्यानंजसोद्दस्यगामद्रतिलकेवांदनेनो
गरागोधांतंतन्नयावतन्नानतमिहिरमहः क्रमरागोणरागा सयस्यनणणिस्यविश्रंअंगाइय २०

मी इयंपाण्डुभावेनात्र हरकौ अर्तिकर्तिपसेतिकिन्न अकिमिश्राद् अत्रनदीयायांकांतावत्वम्
त्वेनपोषणाद्राजहूलम् ८४ उपमानस्योपमेयताकलनं वा प्रतीपम् ८५ तत्राद्यं यथा
लावण्यौकसि सप्रतापगरिमण्यग्रेसरे त्यागिनां देव त्वय्यवनीभरक्षमभुजे निष्पादिते वेधसा
इन्दुः किं घटितः किमेष विहितः पूषा किमुत्पादितं चिन्तारत्नमहो मुधैव किममी सृष्टाः कुल
क्ष्माभृतः अत्र लावण्यौकस्त्वादेरनुगामितया दृष्ट अत्र प्रणालिकयैकमणालयन्ति दिता अस्मि
कडौनारि स्फगुक्कसच्छहसलिलाकलंकोममीकोप अत्र बालककलंकयोर्बिंबप्रतिबिंबभाव
कृष्णत्वमलिनत्वयोः पर्यायत्वम् संदेहत्वायनिर्दिष्टम् द्वितीयो यथा गर्वमसंवाह्यमिमंलो
चनयुगलेन किं वहसि मुग्धे सन्तीदृशानि दिशि दिशि सरस्सु ननु नीलनलिनानि अत्रदीर्घत्वा
यनिर्दिष्टम् तन्नकवप्रणोनमयम् अमलिनकौडलोणकांतिभरमेण अद्रकमगस्मासिलंबो
नवमिन्दुरोहिणीरमणो अत्रकांतिभरस्तवमनुगामि मृगमदकलंकयोर्बिंबप्रतिबिंबभा
वः मलिनत्वकृष्णत्वयोः पर्यायत्वम् वस्तुना वस्त्वन्तरनिगूहनं मीलितम् वस्तुनश्चात्र सह
जागन्तुकत्वेन द्विविधम् क्रमेण यथा अनन्तरलेखस्योमधुरवक्रवर्णिगिरांविलासभरा

अ.क. ३८ मकरागानिरतीव्रकान्तेवपुः इति स्फुरितमंगकेर्स्य गाढं शोभते लीलया नतदन्तमदोदयः कृतप
दोपि संलक्ष्यते अत्र हृत्कारस्यादेः सहजत्वम् येकेन्द्रवासनिवसन्तिसदा हिमाद्रेस्तत्प्रान्तशोकितानि
योविवशाद्दिषन्ते अप्यंगानामुलकमुद्दहन्तास्तकम्पते षामदेवतानिविधानत्तुधाप्यभित्तः अत्रैवे
मकृतस्मरो मांचादेरागन्तुकत्वम् सकृत्तस्यात्यन्तगुणानामप्यादेकान्त्यं सामान्यम् ८७ वेल्लद्भ
मरपरिवल्लिश्चकमलवलयसरसिनहृदयंगणोल्ललितमरहृदयफुल्लेगलुल्लेविजृम्भणपाणामस्त्र
स्मि अत्रकमलवायविनिर्दिष्टम् मध्येजनपदस्त्रैणमत्त्वोनाममलत्विषाम् गात्रैवलक्ष्यतामेतियत्र
पूर्णेन्दुमण्डलम् अत्रामलकान्तित्वमनुगानम् यथावा तेनगच्छन्मिहरपरिसिद्धिश्चणरमणीना
सहमयंकेणांसदेशाणिहेमजेजत्रुणालेकविजृम्भमयंको अत्रसौन्दर्यनिधित्वम् अभेदमु
लवकाभिरागनालतामिरीषल्ललितालिपंक्तिभिः इत्यपुरोमाकृतनर्त्तितालकानलस्यातेव्य
कमवामनस्त्वनी अत्रस्तनालकानां स्तवकभ्रमरौबिम्बप्रतिबिम्बत्वेननिर्दिष्टौ ललननर्त्तनयोः
पर्यायत्वम् ८८ साम्यादभेदेपितन्मस्मिन्भेदे विवेकः ८९ नवाम्बुवाहप्रतिबिम्बवत्पायत्रोप्सरन्ता
हणहर्म्यभूमौ बलिकिलभंतेप्सुरसुन्दरीणां मालकाः प्रावृषोपादनुदाः यथावा मदामोदेनश ३८

केभ्यो कारैः शिवशङ्करः दंडैश्च पुण्डरीकाणि व्यजंते यत्र मानुष गोरं भपाभ्रु जलावण्णमिलि
नेहेमकंकणम् काविनेन वयस्याभिः कंठश्लेषेन सीयते ८८ सगुणमामागाद् न्यगुणस्वीकार
लक्षणः ८९ इंद्रादयः स्पंदनमिंडवक्राश्चक्लवेत्यादिसदाय समस्यत् वपुश्चमृगारमधंसमस्य
संतापकत्वं रस्वक्रियोगात् अत्र वक्रिगुणस्य संतापकत्वस्य स्वीकारः चंदनासक्तभुजगानि
श्वासानलमूर्छितः मूर्छघत्वेषपथिकामयेमलयमारुतः अत्र मूर्छितत्वसम्पर्कान्मूर्छापा
तिः तेन जगदादिसादिम अवड्वगिकालधंड हिवमेपिमाणिक्यजे पदि अवडूंज वसा
देसि अत्र तापनमारणात् योः क्रियोः स्वीकारः ९० उत्प्राप्यमासेव्ययनमम सकृद संभाव्यमा
नमुत्तरं वोत्तरम् ९१ क्रमेणोदाहरणम् भिक्षोकच्यास्ज्ञयाकिंन नु शाफरवपेजालिकेषामि
मत्स्यानत्ययेमयावदंशं पयसि मधु समं वेश्मयाया मिवेशम हत्वारीकिंकरिष्ये कतितवरि
पवस्तं प्रिभिये स्त्रियेषां वीरस्तं मूतहेतोः कथमसि किंतवोये नभिन्न नमस्ते अत्र शाफरव
पेजालिकेषत्पुन राज्ञस्याप्युत्तर रूपस्योत्तयनम् पुनः संबोधनेकिंविरचयति करिणा केक
वारेनभिषक किं कास्म्या नेरिमरणान रवरनरककोवयीत्को इत्न किम् केवावर्षास्तनस्तुरू

श्र.उ.
२५
39

णामिवहरिणाक्षिंनखाग्रैर्विभिन्नं विंध्याद्रेःपर्यटंकोविदूरयतिततन्नर्मदावारिपूरः अत्रनर्म
दावारिपूरस्यभंगाभंगापदंनैवनिहत्वरम् ५ सूक्ष्मार्थप्रकाशनंसूक्ष्मम् यथा संकेतकालम
नसंविटंज्ञात्वावैदग्ध्ययाहसन्नेत्रार्पिताकूतंलीलापद्मंनिमीलितम् वक्रसंदिग्धविंदुमबेधे
दृष्टाभिन्नंक्रमंकामिकंठे पुंस्त्वंनेत्राब्जंजयंतीवयस्याःस्मितापाणोविद्रलोलविलोलेव य॰
वकर्णोत्पलमलहस्तादीपावलोकिनीः दृष्टावधूःस्थियोयांनेसाबोभिःप्रतिमच्यते ५१३
उद्भेदनिगूहनंग्राम्योक्तिः ५२ उद्भेदस्याशंकामानउत्पन्नत्वेतिद्विधा क्रमेणयथा अत्रयदस्मि
किंनविबुद्धापरमेभवचपलनिराशाःपंकजस्यफलानाम् द्रुतिद्र्यितमवाप्यद्वारदेशा
ममन्यानियादितिभृंकमस्त्रीःकांतदंतक्षतोष्ठी अत्रचैक्यमानकांतदंतक्षतोष्ठतोद्भेदस्यनि
गूहनम् यथावा यकावणादाणकवरात्नारंसगोदर अग्रविपरिद्याणाकद्रमि अमेलम्
द्विलेद्धरजलेपउद्धास्मारे अत्राचैक्यमानस्यकर्दमलेपनोद्भेदस्यकार्दमिकवस्त्रपरिधानेनि
गूहनम् यथा शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमानगिरिजाहस्तोपगूढोल्लसद्रोमांचादिविसंष्ठुलाखिल
विधिव्यासंगभंगाकुलःहाशैत्यंतुहिनाचलस्यकरयोरित्यूचिवान्सस्मितं शैलांतःपुरमातृमं २५

इलगणोर्हस्थोवनाद्द:शिव: अत्रोभयोर्वादिनोर्द्वन्द्वस्यभावस्य शैत्यापत्तेयेणानिग्रहणम् य
थावा त्वय्यर्थोसनभाजि किन्नयाणोऽङ्गीनैर्भवद्भिक्रमेरंत संस्तुनमत्तरोपिभगवानाकारयुमे
क्षतौ उन्मीलद्धवदीयदलिणभुजारोमांचविडाम्बरद्वाघ्यैरेवविलोचनैरभिनयत्यानंदमावं
इल: अत्रोद्भिन्नस्यमनस्यरसस्यवाच्योऽङ्गेदेननिग्रहणम् ४२ अन्यथाउक्तस्यवाकृस्यकाव्यत्र्येषाभा
मन्यथायोजनं वक्रोक्ति: ४२ क्रमेणोदाहरणम् गुरुपरतंत्रतयावत दूरतरं देशमुद्यतोगं
तम् अलिकुलकोकिललतितैनैष्यतिसरिवसुरभिसमयेसौ एतत्राघिकयागमनं निषेधत
योक्तन्सख्याकाकाविधिपर्यन्ततां प्रापितम् अहोकेनेदृशीबुद्धिर्दारुणावत निर्मितात्रिगुणा
स्त्र्यपनेबुद्धिर्नेनदारुमयीक्वचित् अत्रदारुणेतिप्रयमानम्नकेन श्लेषभंगपान्यथायातं योजितम्
यथावा तंबालात्खलसम्यकरोषिमनसो मूकांसमालिंगितोराज्ञोनैवविमर्षितैवचखलंमूर्ख
स्मि किंहालिक: संप्रत्यालिकनैवतेसत्यचिंतसकस्यगोवाहनेवक्रोक्तिरितिजितोदिक्याहिव
नयास्मेरावनाद्ध:शिव: उभयमप्येनवक्रोक्तिर्यथा विजयेकुशलस्त्र्यक्षोनक्रीडितुमहमने
नसहसका विजयेकुशलोस्मिनतत्र अहोतावद्द्यमिदं पाणौ किंसैंडरोदरेणप्रधानगणाप।

ग्रं॰ ५॰ नियदिनतेभिमतः कः प्रदेहि विनायक सिद्धिलेकः किंनज्ञानासि वंदग्रहणेन विनानासिर
५० मेकिं प्रतारयसेवम् दैवाद्यदि हवितनसिदंनेदिव्याह्वयंतोराहुः हारादेशितरंध्रभयहृतन
५० निकटस्थितेरविः कस्य यदिनेच्छसि संन्यकसंप्रत्येवैषहारादिः वसुरहितेनक्रोडभवता
सहक्रीडशीनजिह्रेषि किंवसुभिर्नमतोभूदरामहरानेवपशुपुत्रः आरोपयसिद्धयाकिंना
ह्मभिज्ञनवदंकस्य दिव्यंवर्षंमहत्स्थिन्वेतिनयुक्तमभिधानम् इतिकप्रश्नपानिपेशलपा
सकलीलाप्रयुक्तवक्रोक्तिः हर्षवशानरलनारकमाननमथाद्वाभ्यां : ९३ सूक्ष्मवस्तुस्वभा
वयथावद्वर्णनं स्वभावोक्तिः ९४ यथा यदास्वाद्येसीनाविनरतिनदग्धेसगरदिशोभूमिजापु
त्रायप्रणिहितविशेषतस्त्वच यदामेयत्नामेयरत्नतिरसंयक्षविरसंफलवामूलवास्वय
तितेतनस्वमशानम् यथावा मयःपुरीपरिसरेपिशिरीषमृद्वी सीताजवात्रिचतुराणिपदा
निदत्वा गंतव्यमस्ति कियदित्यसकृद्ब्रुवाणा रामाश्रुणः कृतवती प्रथमावतारम् यथावा।
कैंकारोनवकोटिवंचपुटकव्याहृतेनेहं किनस्तंभाः [illegible] कृतलाकोनकव्यानिकरेसीत्कारसी
मंतिनः [illegible] वामनस्तनभरास्ते कोकपालीमया मेकाकेकरलोचनस्यकृतिनः [illegible] ५८

णांवर्त्मसीभवेत् ५५ विप्रकृष्टस्यप्रत्यक्षायमाणत्वंभाविकम् ५६ विप्रकृष्टत्वंदेशेनकालेनस्व
भावेनचेत्यस्यत्रैविध्यम् कालविप्रकृष्टस्यापिभूतभावित्वेनद्विभेदता इत्यस्यचत्वारोभेदाः
क्रमेणोदाहरणम् लीलाम्बुजक्रमणवृष्ट्याविग्रहमयग्रन्थिग्रहः शार्ङ्गिणस्त्रीर्धेसोयन्निधौवरस्यव
निर्भरस्तुत्रीयतेरभ्यगात् वामार्धध्वजराजदेहजपतिश्लाघ्यपरार्ध्यस्थलकेलीकंकणदंदशूक
वलल्लोत्फालावचूलंवपुः अत्रलोकान्तरेतात्त्वपुरुषादिनादेशविप्रकृष्टत्वम् दर्भांकुरेण
चरणःक्षतइत्यकाण्डेतन्वीस्थिताकतिचिदेवपदानिगत्वा आसीद्विवृत्तवदनाचविमोचयन्ती
शाखासुवल्कलमसक्तमपिद्रुमाणाम् अत्रशाकुन्तलायाभूतकालत्वविप्रकृष्टत्वम् भावि
कालविप्रकृष्टत्वंयथा तिमोत्तिमाविलाम्बरपुरत्रस्यमानाद्विरोदाधानश्रास्यनश्वरवरनम
स्कारवामस्वकर्णः पाणिस्पर्शाद्दहननगरंभैरवनस्लेवहजाति जेष्यत्येषत्रिभुवनगुरुः कार्कि
रूपेणविष्णुः उत्तिष्ठन्त्यारतान्तेभरमवरागपत्नीपाणिनैकेनकृत्वाधृत्वाचान्येनवासोविगलितक
वरीभारमंसंवहन्त्याः भूयस्तत्कालकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिनाशौरिणा नःशय्यामालिंग्यनी
तंवपुरलसलसद्बाहुलक्ष्म्याः पुनातु अत्रलक्ष्म्याःस्वभावविप्रकृष्टत्वम् ५७ अंगभूतमहाप्रु

प्र. षवरितमदाजम ९९ यथा नदिव्यमरणंयास्मिंदशरथवचनानुपालनव्यसनी निवसन्बाहुस
का. हायश्चकार रक्षः क्षयं रामः ५ यथा कश्चित्कांताविरहगुरुणा स्वाधिकारप्रमत्तः शापेनास्तंग
५८ मितमहिमा वर्षभोग्येन भर्तुः यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु स्निग्धच्छायातरुषु
५ वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ९९ रसभावतत्प्रशमानां निबन्धे रसवत्प्रेयऊर्जस्वीसमाहितानि
रमानवा भावाद्वेयाविभ्राणत यदुक्तम् शृंगारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः बीभत्साद्भुत
शान्ताः नव नाट्यरसाः स्मृता इति निर्वेदग्लानिशंकाख्या स्तथासूयामदश्रमाः आलस्यं चैव
दैन्यं च चिन्तामोहः स्मृतिर्धृतिः। व्रीडा चपलता हर्ष आवेगो जडता तथा गर्वो विषाद औत्सुक्यं
निद्रापस्मार एव च सुप्तं विबोधोऽमर्षश्चाप्यवहित्थमथोग्रता मतिर्व्याधिस्तथोन्मादस्तथा म
रणमेव च त्रासश्चैव वितर्कश्च विज्ञेया व्यभिचारिणः त्रयस्त्रिंशदमी भावाः समाख्यातास्तु
नामतः इति रतिर्देवादिविषया व्यभिचारी तथाञ्जितः भावः प्रोक्त इति तदाभासा रसाभासा
भावाभासश्च तत्प्रशमो भावप्रशमो भावप्रशमश्च प्रबोधस्त्वायोपरं जनकतया पनिबन्धे
क्रमेण रसवदाद्यलंकाराः किं हास्ये न नसे प्रयास्यासि पुनः प्राप्ताश्चिराद्दर्शनं केयं निष्करु ५

णप्रवासमहाचिन्ताकेनासि हृतनीकृतः स्वर्भानोरिव बिंबेन्दुरियत्तमसा सकलंकंठग्रहो बुद्धारोदि
निरिक्तवाङ्गवलयत्तारे विश्रुतीजनः। अत्र राजविषयस्य रत्याख्यस्य भावस्यापरं जकतया क
रुणोंगमस्यापि शृंगारः यथा वा पार्वत्याः रविलोकपालिवृषभेन्द्रं छं विलासार्थस्वग्रीषिकान्तम
हाहि लोचनतलस्तु बालेपिनाकाकिनम कंदर्पाकिनशोकसंकाविवलम्बंकालमथैं ड्रसङ्गमा
गवश्रुनानवोनरसान्नुष्णोड्रयारेवपुः अत्र भगवद्विषयायां रतेर्नवरसाश्रंगम् कवकवत्वि
वुकाग्रेपाणिश्रुत्याघ्नेतेषु। प्रथमजलधिशुद्धीसंगमेनेगरगोनिविड निविडनीविग्रंथिविस्र
सनेव्वोडात्ववधिकभुजायाण्यां पार्वतीणावः पुनातु अत्रौत्सुक्यस्यागिविषयेरतिप्रति श्रेयमिति
प्रेयोलंकारः देवादिविषयस्यास्य भावपतिबन्धे पुनरयं यथा कंठपंचयसुरगणपाणमस्तु यथा
मेयासिन्धवोशाखिवियन्मयेकेतोनः नूनं न दामस्य रूपेमि हृणोदृद्धारत्वतन्त्वस्त्वा सितिमजे
मरोणापिहर्षम अत्र भगवद्विषयायां नेमरणाविषयायां रतेरंगम् ऊर्जस्वि यथा वेदीकृतत्रप
द्विषामृगहृशालाः पथपतोप्रेयसां स्विष्यंति प्रणायानि लानि पुर्व नम्बुर्मुक्तिनसैनिकाः अस्माकं
हवनेहेमानि पतिनासौ चिन्मवारोनिर्पविधस्ताविपदो विलासहृदिनिनेः प्रस्यापिभिः स्यते ॥

ग्रं· उ· ५२

अत्रराजविषयारतेःप्रथमद्वितीययोर्वर्ण्योरसाभासभावाभासावेवम् व्यभिचारिभावापेक्षयापुन
रुदयंयथा द्विषानवारणपानिधानसलीगुढांतिनतस्विनीनांनिकुञ्जकुहरेषुकोलपसङ्गमेषुहस्त्युखवन
द्विलोचनंनकेनपल्लीपतिनानिरीक्ष्यते अत्रशबराणांपरदारविषयसोन्मकसनाविस्मयेन
प्रवृत्तमितिभावाभासविषयारतिप्रसंगम् समादिनेयथा अविनलकरवालकम्पनैर्भ्रूकुटी
तर्जनगर्जनैर्मुहुः ददृशेतववैरिणांमदः सगतःक्वापितवेक्षणेक्षणात् अत्रराजविषयाया॰
रतेरंगभूतस्यभानुविषयस्यमदस्यप्रशमः देवादिविषयरत्यात्मभावापेक्षयापुनरुदयंयथा ॥
अत्युच्चाःपरितःस्फुरंतिगिरयःस्फारास्तथाम्भोधयःतानेतानपिबिभ्रतीकिमपिनक्लांता
सितुभ्यंनमः आश्चर्येणमुहुर्मुहुःस्तुतिमितिप्रस्तौमियावद्भुवः तावद्बिभ्रदिमांस्मृतस्तव
भुजोवाचस्ततोमुद्रिताः अत्रराजविषयायारतेरंगभूतस्यभूविषयस्यरत्याख्यस्यभावस्यप्र
शान्तत्वम् भावोदयसंधिशबलतास्व तत्रव्यभिचारिभावापेक्षयाभावोदयोयथा साकं
कुरंगकदृशामधुपानलीलांकर्तुंसुहृद्भिरपिवैरिणितेप्रवृत्ते अन्याभिधायितवनामवि
भोगृहीतंकेनापितत्रविषमामकरोदवस्थाम् अत्रराजविषयारतेरंगभूतस्यत्रासस्योदयः ५२

व्यभिचारिभावापेक्षया भावसंधिर्यथा अस्योत्थानकालोल्लसदसह्भावस्यतपसः कथा
नां विस्रम्भेष्वथ च रसिकः शैलजाहितेः प्रमोदं वोदिघृणाङ्कपटवहवेशापनयने त्वराशैथि
ल्याभ्यां युगपदभियुक्तः स्मरहरः अत्र भगवद्विषयायाः रतेरंगभूतयोरावेगधैर्ययोः संधि ॥
र्व्यभिचारिभावापेक्षया भावशबलो यथा पश्येत्कश्चिच्चल चपल रे का त्वराहं कुमारी हः
स्तालंबं वितर हहहा व्युत्क्रमः क्वासि यासि। इत्थं पृथ्वीपरिवृढ भवद्विद्विषोरण्यवृत्तेः क
न्या कंचित्फलकिसलयान्याददानाभिधत्ते अत्र राजविषयायाः रतेः शंकासूयाधृतिस्मृत्यौ
त्सुक्यदैन्यविबोधौत्सुक्यानां पूर्वपूर्वोपमर्देन निबंधाद्गुणत्वम् देवतादिविषयरत्यात्म
भावापेक्षया पुनः भावोदयो यथा त्रिशंकोः परिपूर्णा नो शपना मासललामम् यदकं
स्मादद्यास्य विश्वामित्रे प्रतिस्मृता। अत्र विश्वामित्रविषयारतेरुदयः देवतादिविषयर
त्यात्मभावापेक्षया भावसंधिर्यथा परिचुंबनीयचलकाकपक्षकं तनयं कथं वितरं त
ल्लितेः पतिः अभिवंदनीयनमपादपंकजं कृतधीः प्रतीपवनिताकथंशृणुतीम् अत्र सुत
पतिविषययोः रत्याख्यभावयोः संधिः। देवतादिविषयरत्यात्मभावापेक्षया भावशबलो शव॰
यथा ॥

अ॰ त्यान्योनैषाभिसुः स्तनोरुजङ्घलायानिग्रनीघोत्कृतास्य स्यमहोदयादिजकृतेदलत्वस्य ग्रहाः
उ॰ यात्यासिमवसादेमानिदृदयेस्वार्थः पदार्थैनमे व्याख्यातंप्रमनाविनाप्रकृतयोमान्येननिःश्री॰
५३ यताम् अत्र पुत्रादिविषयाणां रतीनां पूर्वपूर्वोपमर्देनोपनिबद्धानां प्रावल्यम् अत्र वरते:
णामचारितेन प्रत्यंगत्वमिति अलंकारत्वम् ८२ नानालंकारसंसृष्टिः संकरः सचाद्विप्रभृती
नामलंकाराणां संश्लेषमात्रेणापकारप्रवेशेन अंगांगिभावेन च त्रिधा अत्र संश्लेषमात्रेणाय
था देवित्वपांगलतिवद्भ्रसंदतारजनीलपाम्बुनालिनीवसभ्यागसङ्गम् पद्यत्वदाननहृदे
वविलेत्यमानः पद्मपालवंत्यमनिनिष्पातिभःशाशुणकः अत्र सजातीययोरुपमयोर्द्वयोः सं
श्लेषः एकवाचकानुप्रवेशेनयथा अंगेनस्पोनसांगलवगवलपतेः पादसदस्यहेतुः
कृमोत्संगसलीलत्वयिकनकमृगशृंगसाधायशोषम् वाणारत्वः कुलद्वप्रपराणिनमनजे
नारदाखीत्वामन्त्वाः कोणतावेद्ममाणाः वदन्नववनेदनकर्णीपमास्त्र अत्र इरगवेष्य
णां स्वभावइतिसाभावोक्तिः दास्यवयेसप्रत्यत्वापमानत्वमितिभाविकम् इत्येकाश्रित्वा॰
वकेलंकारद्वयमनुप्रविष्टम् अंगांगिभावेनयथा अंगुलीभिरिवकेशसंचयंसन्निगृह्यति ५३

५५

निरंतरीचिभिः ॐ मनीकृतमृगेनलोचनं कुंबलीवरजनीमुखविभाग्री अत्र उपमादीनामितित्रं
गुलीभिरिवेत्युपमा तथा रजनीमुखमित्युपमा उपमायाः अप्रस्ताधिकारजनीमुखमेषमूल
तिशयोक्तिः प्रारंभवदनाख्ययोर्मुखयोरभेदा अत्र हि संदेहत्वबलेनलब्धात्मकानामुप
मादीनामुपकार्योपकारकत्वमात्रेयेनांगांगीभावः इति शिवम् प्रमस्तामात्रमेवैतदित्युप
ह्येविवक्षुणेः अलंकारविमर्शिन्यां श्रीकृष्णचरणाश्रयात् संगकमाहित्यपनिजमत्यपि वाल्य
कृतार्थितेयोत्रम अलिखच्छिविलालेकृतिसिद्धांते जयरथः स्फुटार्थपदम् परिहृतमिद
मलंकारोदाहरणम् । कृतिविपश्चिद्वराजीजयद्रथस्य । समाप्तश्चायमलंकारोदाहरणम् ॥
संवत् १८ काश्मीरेजयोरष्टांपरनः ॥ ॥ ॥